

POVAHA SOCIÁLNÍ KONSTRUKCE GENDEROVÝCH VZORCŮ
PODLE MARGARET MEADOVÉ

(The Social Construction of Gender Patterns according to Margaret Mead)

Bakalářská práce

Vypracovala: Věra Novotná

Vedoucí práce: PhDr.Hana Havelková

Fakulta humanitních studií

Univerzita Karlova v Praze

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury. Možno citovat a kopírovat pouze se souhlasem autorky.

V Praze dne 2.5.2006

.....
podpis

Obsah:

1.Úvod	4
2.Stručné životopisné představení Margaret Meadové	9
3.Antropologická pozice Meadové jako kontext jejího pojetí genderových otázek	10
4.Analýza koncepcí genderu ve dvou základních knihách	13
4.1 Přiblížení základních pramenů	13
4.1.1 Sex and Temperament in Three Primitive Societies	13
4.1.2 Male and Female	17
4.2 Konstrukce genderových vzorců	22
4.2.1 Socializace jedince	22
Doba před narozením	
Porod a zkušenost porodu	
Vzájemná interakce a přenášení kulturních vzorců	
Způsoby zacházení s tělem a jeho interpretace	
Explicitní sdělování	
Pozorování tělesných rozdílů mezi pohlavími a identifikace	
Sledování pohlavní role a identifikace	
Model rodiče a kulturního ideálu jakožto činitelé působící na přijetí pohlavní identity	
Dětská sexualita a Oidipova situace, období latence	
Přijetí příslušné pohlavní role dívkou a chlapcem – rozdíly	
Shrnutí	
5.Kritika Meadové a její oprávněnost	58
5.1 Čtenáři	58
5.2 Betty Friedan	61
Freudiánské stanovisko	
Příklon k funkcionalismu	
6.Závěr	67
Přehled literatury	70

1.Úvod

Na osobu Margaret Meadové, významné americké antropoložky 20.století, mne poprvé upozornila profesorka Hana Havelková během jedné z přednášek kurzu Feministické teorie zde na Fakultě humanitních studií UK. O Meadové hovořila ve spojitosti s konstruktivistickým pohledem na utváření genderové identity člověka a příslušné genderové role¹. Blíže jsem se s dílem Meadové měla možnost seznámit při překládání části její knihy *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*² v rámci povinného Skeletového překladu odborného textu na téže fakultě. Právě z toho důvodu mi moje tutorka, profesorka Hana Havelková, navrhla, abych zpracovala bakalářskou práci na výše uvedené téma. Nabídku jsem přijala, protože osobnost a dílo Margaret Meadové mne začaly samotnou více zajímat.

Název této bakalářské práce již napovídá, co je jejím tématem – snažím se v ní zachytit a popsat to, jak Mead chápe proces utváření genderové identity člověka s příslušnými vzorci chování, jednání a myšlení působením společenského prostředí a jeho kultury.

Základní otázky, které si ve vztahu k tématu pokládám, se týkají tří okruhů. Zaprvé chci přesně ukázat koncepci utváření genderové identity jedince, jak ji Mead předkládá ve vybraných pracích. Zadruhé chci v této práci zachytit, zda a do jaké míry Mead předjímala určitá stanoviska týkající se genderové problematiky, která nalézáme až ve druhé vlně feministického myšlení³. A za

---

¹ „Konstruktivismus“ na Meadové vyzdvihuje mnohá sekundární literatura – bude proto zajímavé analyzovat a ukázat, jakou přesně Mead zaujímá pozici ve vztahu k utváření genderové identity a příslušejících genderových rolí.

² Překlad titulu do českého jazyka viz pozn.č.6 na str.6.

³ Toto spojení se užívá k označení aktivního feministického hnutí, které se začalo formovat v 60.letech 20.století v Americe. Toto feministické hnutí de facto navazuje na feministické hnutí 19.a poč.20.století, protože staví na jeho úspěších a i nadále je jeho cílem zrušení genderového útisku i jiných nerovností. /Blíže např.Curran a Renzetti:2003:44,58 nebo Oates-Indruchová:1998:10-11/

poslední se soustředím také na reflexi jejího přístupu k genderovým otázkám ze strany čtenářů, zejména z feministického prostředí, abych zjistila, jakých momentů si na Meadové všímají.

Moje práce je prací teoretickou. Postup zkoumání stanovených výzkumných otázek je proto založený na detailní analýze pramenů, tj. četbě, zpracování a následné interpretaci stěžejních formulací ve vybraném díle Margaret Meadové, které se týkají genderových otázek ve vztahu k utváření genderové identity, ustavování genderových rolí a k pojetí rozdílů mezi mužem a ženou, a jejich případné doplnění či konfrontaci se sekundárními zdroji.

Odpověď na dané otázky tedy hledám jak na základě studia pramenných materiálů, tak sekundární literatury, a to přímo nebo s přispěním internetu. Sekundární literatura poskytuje mnoho užitečných informací na zvolené téma, často dává takové informace, které člověk s omezenou možností přístupu ke všem původním publikacím autorky nemá možnost sám získat a tudíž si je ani ověřit. Přesto mým cílem nebylo pouze přejímat tyto informace, ale vytěžit z pramenné literatury původní myšlenky Meadové, zformulovat její náhled a sekundární literaturu brát spíše jako pomocnou složku, která má zjištění doplňuje, potvrzuje nebo popírá.

Rovněž jsem zjišťovala, nakolik se daným tématem zabývá české akademické prostředí ve vztahu k odborným studiím a závěrečným univerzitním pracím apod. Na své domovské univerzitě jsem našla pouze jednu, bakalářskou práci týkající se Margaret Meadové, která se ovšem zaměřuje na Meadovou jakožto antropoložku a spor ohledně jejích raných badatelských metod⁴. Záznamy registrovaných závěrečných akademických prací přístupné na webové stránce www.feminismus.cz /kde jsou i záznamy z Masarykovy univerzity, která má

---

⁴ Název práce: Spor o M. Meadovou: pokus o zhodnocení kulturního determinismu v díle M. Meadové. Zpracovala Markéta Hajská, vedoucí práce Václav Soukup, Praha, 1999.

bakalářský program studia genderu/ nepřinesly žádné výsledky, došla jsem tak k závěru, že téma konstrukce genderových vzorců, jak jej pojímá Mead, jako takové a zasazení tohoto tématu do kontextu feministického hnutí druhé poloviny 20.století není v českém prostředí, přinejmenším na úrovni závěrečných akademických prací, zpracováno. Z toho důvodu se domnívám, že tato práce může být určitým přínosem a obohacením pro okruh antropologických i genderových studií.

Veškerou literaturu jsem vyhledávala v následujících institucích: Ústřední městská knihovna Praha, Národní knihovna Klementinum v Praze, Knihovna Akademie věd ČR v Praze, Knihovna T.G.Masaryka v Praze-Jinonicích a knihovna Centra Gender Studies v Praze. Jako klíčové slovo pro vyhledávání jsem zadávala „Margaret Mead“.

Při vyhledávání na internetovém vyhledávači www.google.com jsem toto vyhledávání rozšířila o hesla „Margaret Mead and gender roles“, „Margaret Mead and sex roles“, „Meadová a genderové role“, „Meadová a pohlavní role“. Kromě pramenných zdrojů jsem se zaměřila i na literaturu, kde jsem získala přehledové informace týkající se sociálně-historického a antropologického dobového pozadí, protože z něj Mead ve svém díle vychází nebo na něj otevřeně reaguje⁵.

Jako dva základní prameny jsem si vytyčila knihy *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* a *Male and Female*⁶. Na základě jejich čtení se ukazuje, že tyto knihy tvoří jádro uvažování Meadové nad otázkami genderu,

---

⁵ Tím mám na mysli antropologickou výchozí pozici Meadové a její postoj k strukturálně-funkcionalistickému paradigma tehdejší americké teorie společnosti.

⁶ Protože se překlady jejich názvů u různých autorů různí, ponechávám oba tituly v původním jazyce a označuji je kurzívou. Knihu *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* někteří uvádějí jako „Pohlaví a temperament ve třech primitivních společnostech“ /Oakley:2000:49, Soukup:2000:84/, „Sex a temperament ve třech primitivních společnostech“ /Murphy:2004:71, Kandert:1995:50/ a knihu *Male and Female* jako „Mužství a ženství“ /Friedan:2002:210, Wolf:1999:151, Soukup:2000:84/, „Mužské a ženské“ /Murphy:2004:71/, „Muž a žena“ /Kandert:1995:50/.

což potvrzuje i sekundární literatura /Newman in Janiewski a Banner:2004, Oakley:2000, Soukup:2000, Wolf:1999/. Mead v nich píše o společenské roli mužů a žen, o „přirozených“ i „nepřirozených“ rozdílech mezi pohlavími, o tom, jak tyto rozdíly slouží jako odrazový můstek a zároveň vysvětlení pro připsání příslušející ženské a mužské genderové role.

I když v úvodu, názvech kapitol a závěru operuji s pojmem „gender“, v ostatních kapitolách užívám pojem „pohlaví“. To má své důvody – jednak – v českém jazykovém úzu není pojem omezen čistě na biologické aspekty identity jedince, ale vztahuje se i na jejich kulturní a společenské implikace⁷. Navíc – Mead sama pojem gender nepoužívala tak, jak je od poloviny 70.let 20.století zvykem ve feministickém myšlení⁸. Pro otázky, které se myšlenkově dotýkají pojmu gender v jeho novodobém významu používá Mead slovo „sex“ /„sex role“, „sex stereotype“ apod./. Proto se domnívám, že /a to i z překladatelských důvodů/ je lepší nepřekládat pojem „sex“ slovem „gender“, ale slovem „pohlaví“ /respektive „pohlavní role“ nebo „role podle pohlaví“, „stereotyp týkající se pohlaví“, případně „pohlavní stereotyp“ apod./.

Abych poté rozlišila, kdy se v jejím pojetí jedná o biologické, tj.fyzické pohlaví jedince a nejedná se tudíž o pohlaví s jeho širšími kulturně-společenskými implikacemi⁹, doslovně v textu uvádím, kdy má Mead /nebo já v komentáři/

---

⁷ Příkladem takového užití je např.Wolf:1999:151-2. Navíc ustálenost a jednotnost užití pojmů jako pohlaví, gender, pohlavní atd.je otevřenou otázkou. Mnozí /i cizojazyční/ autoři tyto pojmy užívají různě, tzn.že jedna a táž označovaná skutečnost může mít jiný název u různých autorů, viz.např.spojení „sexuální řád“ a „rod“ u Pierra Bourdieho, které bychom mohli z hlediska jejich významu nahradit pojmy „genderový řád“ a „gender“. /Blíže viz.Bourdieu:2000/

⁸ Pojem gender do té doby označoval gramatickou kategorii rodu. V r.1975 jej ale použila Gale Rubin ve spojení „sex-gender system“, tj.pohlavně-genderový systém, čímž poukázala na „institucionalizované vzorce genderové diferenciaci“ ve společnosti. Říká tím, že „každá společnost svým členům předepisuje určité vlastnosti, způsoby chování a vzorce vzájemné interakce v závislosti na jejich pohlaví.“ /Blíže viz.Curran a Renzetti:2003:21/

⁹ To, že Mead skutečně vědomě rozlišuje tyto dvě dimenze naší pohlavní identity a postihuje tak onu konstruovanou složku, dokládá i odkaz na Meadovou jako na autorku,

na mysli právě ono fyzické pohlaví jedince. Na druhou variantu rozumění tomuto pojmu neupozorňuji, vyplývá z textu.

Co se týče přechylování, rozhodla jsem se zvolit variantu, kdy v prvním pádě ponechávám tvar jména v původní podobě, čímž je jméno uvedeno bez zavádějící koncovky a usnadňuje to orientaci v seznamu literatury. V ostatních pádech přechyluji a tím je zajištěna plynulost a srozumitelnost českého textu.

Promluvy a citáty Meadové a jiných autorů, které spatřuji jako významné a vysvětlující, vyznačuji kurzívou a jsou jasně oddělené od textu samostatným odstavcem. Jiné důležité pojmy a záchytná slova, převážně v kapitole Socializace jedince, jsem se rozhodla zvýraznit podtržením. Vlastní uvozovky neoznačuji, ale tam, kde slovo uvozoval nebo na něj jinak poukázal sám autor v původním textu, to výslovně uvádím v poznámce přímo v textu.

---

která odděluje „pohlaví“, tj. „anatomii, tělesnost a hormony“ a „gender“, tj. status konstruovaný psychologickými, kulturními a sociálními prostředky /Viz. West a Zimmermann in The Social construction of gender:1991:13/.

2.Stručné životopisné představení Margaret Meadové

Z životopisné literatury a prací o dějinách antropologického myšlení se dozvíme, že americká antropoložka Margaret Mead se narodila v roce 1901 v kalifornské Filadelfii. Intelektuální prostředí, do něhož se narodila, pro ni bylo velmi podněcující – matka pedagogická pracovnice, otec profesor na univerzitě, babička ředitelka školy – to vše velmi silně utvářelo osobnost Meadové a její přístup ke vzdělání. Mead v roce 1923 dokončila studium psychologie a od této doby se na popud svého učitele Franze Boase začala věnovat soustavnému studiu antropologie. Za svůj život podnikla mnoho terénních výzkumů, pracovala v různých organizacích /např.UNESCO/, výborech a komisích /byla vládní poradce v otázkách sociální politiky/. Vyučovala na Kolumbijské univerzitě, účastnila se mnoha sjezdů a konferencí, kde přednášela např.na téma děti, výchova, manželství, postavení ženy ve společnosti, budoucnost rodiny, rasa a etnické minority, náboženství a etika, stáří a smrt, mezinárodní vztahy, věda a technika. Uvedená témata¹⁰ rovněž prezentovala v množství publikací, studií a článků - a to nejen v odborných kruzích. Mead své poznatky přiblížila i početnému laickému čtenářstvu, přispívala totiž např.do populárních ženských časopisů /Redbook aj./, účastnila se televizních a rozhlasových pořadů. Mead prožila tři manželství, z toho posledního s Gregory Batesonem měla dceru. Margaret Mead zemřela v New Yorku, 15.listopadu roku 1978, na rakovinu.¹¹

---

¹⁰ To, že Mead byla považována za osobnost se skutečně širokým rozhledem, která má co říci k mnoha otázkám života, dosvědčuje i publikace Margaret Mead - Some Personal Views, kde jsou shrnuty odpovědi Meadové na rozličné otázky čtenářů, jež Mead za období 1963-79 dostávala nejčastěji. /Blíže viz.Metraux:1979/

¹¹ Vše konkrétně viz.Soukup:2000:82-5, Wolf:1999:150-52, Zanolli in Marshall:1990:295-314, Hellman:2000:153-4, Ware:2000:85-125 a Howard:1984.

3.Antropologická pozice Meadové jako kontext jejího pojetí genderových otázek

Ke studiu antropologie Meadovou přivedl její učitel Franz Boas. Boas je významným představitelem kulturní antropologie se zaměřením na etnopsychologické výzkumy kultur /jinak označované také jako psychologické antropologie/ a přibližně od 30.let 20.století rozvíjí tzv.školu Osobnosti a kultury. On a jeho žáci se zaměřují na studium lidského chování a kulturních projevů různých společností /Wolf:1999:142/, vztahu mezi výchovou dětí a jejich osobností /Murphy:2004:51/ a na studium lidského prožívání ve vztahu k biologickému a kulturnímu determinismu¹² /Soukup:2000:79/, přičemž důraz jednoznačně kladou na význam prostředí /Wolf:1999:142/, čili na působení kultury na vývoj jedince – na socializaci a enkulturaci /Soukup:2000:79, Schwartz:1976:ix/. Psychologická antropologie jako taková využívá psychologii a její teorie o utváření lidské osobnosti, a to především psychoanalýzu /Soukup:2002:80/. Nepřejímá ale Freudovu teorii psychoanalýzy doslovně /Schwarz:1976:x/, přebírá hlavně předpoklad o důležitosti zážitků jedince z jeho raného dětství /Murphy:2004:51/ a na tyto zážitky nahlíží jako na významné okamžiky socializace jedince.

Z výše řečeného tak vyvstává několik témat či teoretických předpokladů, spočívajících v antropologické pozici Meadové, kterých využívá v přístupu ke zkoumaným kulturám a jejich analýze.

---

¹² Biologický determinismus představuje názor, že „veškeré lidské jednání a myšlení je způsobeno biologickými faktory /genetickými, hormonálními apod./ a těmi může být také vysvětleno. /Hartl a Hartlová:2004:109/ Na rozdíl od toho kulturní determinismus zdůrazňuje „plasticitu člověka“, člověk „je tím, čím ho jeho kultura udělá“ – „lidské jednání není ani tak výrazem tvořivé inteligence a invence, ale vyrůstá spíše z kulturní tradice“. Znamená to, že na chování a myšlení člověka má velkou měrou vliv právě kultura, tj.“svět zkušeností, hodnot a prostředků, který formuje člověka.“ /Soukup:2000:49/

Zaprvé, Mead vystupuje z pozice kulturního determinismu a relativismu¹³, která se jí zpětně dokládá a potvrzuje jejími výzkumnými pozorováními. Při studiu toho, jak probíhá a čím je ovlivněno začleňování jedince do společnosti, se inspiroje teorií kulturních vzorců¹⁴ Ruth Benedictové, také jednou z žákyní Franze Boase /viz.Mead:1980:284, Zanolli in Marshall:1990:314/. Náhled, že kultura je mocným činitelem ve vývoji pohlavní identity jedince a formování jeho pohlavní role, je u Meadové nejpatrnější a nejostřeji vyjádřený v knize *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* a stává se neoddiskutovatelnou součástí jejího přístupu k otázkám týkajících se pohlaví i nadále.

Zadruhé, Mead se obecně seznamuje s teorií Sigmunda Freuda. Z toho, jaká stadia socializačního procesu Mead rozeznává a jaké na socializaci vyzdvihuje okamžiky, které jsou nějakým způsobem významné pro daného jedince /Oidipova situace¹⁵, období latence aj./, je zřejmé, že některé Freudovy koncepty přebírá. Z jejího pojetí socializace však očividně plyne, že si je vědoma historického a kulturního zatížení tohoto psychoanalytického přístupu a těchto „omylů“ se Mead varuje. Velkou inspirací konkrétně pro Meadovou je ale neopsychoanalytik Erik Erikson a jeho teorie o psychosociálním vývoji

---

¹³ Kulturní relativismus označuje teoreticko-metodologický přístup, který předpokládá, že „kultury představují jedinečné a neopakovatelné sociokulturní systémy, které je možné popsat a pochopit pouze v kontextu jejich vlastních hodnot, norem idejí.“ /Soukup:2000:204/ Důležité je, že Mead si na základě toho uvědomuje různorodost kultur, což je pro její pojetí otázek týkajících se pohlaví významným přínosem, neboť se tak ukazuje relativnost některých vlastností připisovaných jednotlivým pohlavím.

¹⁴ Pojem kulturní vzorec, v sobě zahrnuje „motivy, emoce a hodnoty, které jsou institucionalizovány v příslušné kultuře.“ Tyto vzorce se uplatňují „v rodině, výchově, názorech, zvycích, struktuře myšlení, vyjadřování i citové oblasti.“ /Geist:1992:50-51/

¹⁵ V knize *Male and Female*, kde se tento termín objevuje, Mead užívá spojení „Oidipova situace“ /Oidipus situation, např.str.108/. Spojení Oidipův konflikt /str.108/ totiž pro ni předpokládá „...auru nepřijatelnosti“, protože své jméno má „z neúspěchu, selhání“, což neodpovídá těm „úspěšným vyřešením, která civilizace vypracovala, i když často s přijetím kompromisů“, která Mead pozorovala. Jiná označení, jako třeba Oidipův komplex, Mead vůbec nepoužívá. Z toho důvodu jsem v překladu ponechala rovněž slovo „situace“, i když vyznívá poněkud nezvykle.

muže a ženy, tj.o významu tělních partií při uvědomování si pohlavní identity jedince. Tento přístup staví na bázi Freuda, ale obohacuje ho o významnou složku vlivu sociálního prostředí a kulturních hodnot tomuto prostředí vlastních.

Ukázala jsem, jaká je výchozí pozice a teoretické hledisko Margarety Meadové při zkoumání, posuzování a analýze kultur, které se odráží i do jejího pojetí toho, jak se utváří pohlavní identita muže a ženy, jejich pohlavní role a jaké rozdíly existují /a neexistují/ mezi pohlavími.

4. Analýza koncepcí genderu ve dvou základních knihách

4.1 Přiblížení základních pramenů

K analýze jsem si vybrala dva základní prameny pojednávající otázky, které se týkají problematiky pohlaví - *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* /dále jen *Sex and Temperament*/ a *Male and Female*. Cílem této kapitoly je blíže představit obě uvedené knihy, přiblížit témata, kterými se zabývaly, a také způsob, jak se v té které knize o dané problematice Mead vyjadřuje.

4.1.1 *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*

Mead tuto knihu vydala v roce 1935 po několikaletých terénních výzkumech místních kultur v oblasti Tichomoří. Kniha patří k raným pracím Meadové a silně odráží pozici kulturního relativismu a determinismu, z níž Mead vycházela. Základním tématem knihy je pojetí mužské a ženské role a s tím spojených „mužských“ a „ženských“ vlastností a zájmů ve třech odlišných kulturách na ostrově Nová Guinea.

Kmen Arapešů vymezuje mužskou a ženskou roli obdobným způsobem, není si vědom nějakých rozdílů mezi maskulinitou mužů a femininitou žen a obě pohlaví jsou vychovávána k mírné, pasivní a laskavé povaze, kterou euroamerická kultura považuje za „typicky ženskou“. V dalším kmeni, u Mundugumorů, je situace obdobná, ale zde se obě pohlaví blíží naopak mužskému vzoru, protože výchovné techniky v dětech podporují nezávislost, sebejistotu, bojovnost a nepřátelskost. Třetí kultura, kultura Čambuliů, stejně jako euroamerická společnost rozlišuje mezi jedinci mužského a ženského pohlaví co se charakteru týče – ale paradoxním způsobem – ženská osobnost

v této kultuře odpovídá tomu, jak západní společnost definuje povahu „typického“ muže a obráceně, tzn. ženy zde vystupují velmi samostatně, energicky a rozhodně, kdežto muži jsou mírní, hašteřiví, pomlouvační a upovídaní.

V této knize bylo cílem Meadové ukázat, že tzv. vrozené rozdíly mezi pohlavími, které uznávala americká společnost, nemají často s tím, zda je člověk fyzický muž nebo žena, co dočinění. Mead na základě svých pozorování různých kultur zjistila, že je to právě kultura, která stanoví určitý temperamentální¹⁶ znak jako „typický“, potažmo „vrozený“, jednomu nebo druhému pohlaví, že zde „zapracovala lidská vynalézavost, přičemž přehodnotila pouhou biologickou skutečnost.“ /Mead:1980:VII/ Proto Mead na to, že tehdejší společnost¹⁷ trvá na vrozených charakterových rozdílech mezi mužem a ženou, nemůže přistoupit:

„Trváme na tisíci a jedné vrozené odlišnosti mezi muži a ženami, na odlišnostech, z nichž mnohé nevykazují bezprostřednější vztah k biologickému faktu pohlaví než schopnost malovat ke způsobu narození, trváme na ostatních odlišnostech, které vykazují shodu s pohlavím, jež ale není ani univerzální ani nutná – jako je případ spojování epileptického záchvatu s náboženským nadáním – vlastně to ani nepovažujeme za nápaditý výtvor lidské mysli, jež holé existenci pilně přidává význam.“ /Mead:1980:VIII/

---

¹⁶ Temperament zn. určitý způsob „reagování na okolí“, způsob „aktivity“, který je člověku vrozený. /Hartl a Hartlová:2000:601/ A takto jej vymezuje i Mead.

¹⁷ Mead zde naráží na strukturálně-funkcionalistické paradigma, které udávalo směr teoretickému výkladu tehdejší americké společnosti. Počátek funkcionalismu najdeme již ve 20. letech 20. století v antropologii, viz. Redcliff-Brown /Geist:1992:96, Soukup:2000:107 a 109, Keller:2002:102/. „Ze sociální antropologie přechází funkcionalistické pojetí do sociologie, kde na něj navazuje strukturálně-funkcionalistická teorie Parsonse, Mertona a Levyho,“ /Geist: 1992:95/, tedy paradigma sociální vědy rozšířené hlavně od 40. do 60. let 20. století /Curran a Renzetti:2003:23/.

Mead poukazuje na „sílu“ kultury, která dokáže díky svému neutuchajícímu a propracovanému působení, jehož vlivu je člověk vystaven hned od narození, formovat vyrůstající dítě podle nastavených měřítek. Každý člověk se narodí s nějakým jemu vlastním temperamentem, stylem přístupu k životu a tyto jemu typické vlastnosti se během výchovy začlení do jeho osobnosti jakožto dospělého člověka, přičemž dochází k potlačení určitých nadání a schopností a naopak k podpoře jiných, které mu nemusejí být až tak „vlastní“. O tomto aspektu kulturního působení píše:

„... člověk si vytvořil kulturní systém, v jehož rámci byl každý lidský život nadán podobou a významem.“ ... „Každý národ si tento systém utváří odlišně, nějaké zachytne body si volí, jiných si nevšímá, zdůrazňuje odlišnou část z celé té plejády lidských schopností.“ /Mead:1980:V/

Zajímavé je, jak si Mead všímá toho, jak kultura vkládá své předpoklady nejenom do způsobu výchovy, tj.stylu socializačních technik, ale také jak je kultura zabudovává i do dalších úrovní společenského života¹⁸:

„...kultura začleňuje hodnoty /tzn.preferované vlastnosti, moje pozn./ stále pevněji a pevněji do své struktury, do politického a náboženského systému, do umění a literatury; a každá nová generace se pevně a jistě utváří podle dominantního směru.“ /Mead:1980:VI/

Pro ilustraci uvádím jeden příklad, který Mead používá k vysvětlení toho, jak kultura vlastně „pracuje“, jak uměle konstruuje významy - národ Mundugumorů z Nové Guineje věří, že „děti narozené s pupeční šňůrou omotanou kolem krku jsou vyvolené jakožto ty, které mají přirozené a

---

¹⁸ Podrobnější rozpracování toho, co zde Mead odhaluje, najdeme např.u Pierra Bourdieho – ten poukazuje na působení genderového řádu, který je podporován mytickorituálním/právním systémem, existuje objektivně ve věcech, v celém sociálním světě, v tělech a habitusech aktérů na úrovni myšlení, jednání a vnímání /blíže viz.Bourdieu:2000/.

nepopíratelné právo být umělci...je to kultura, která libovolně spojila dvě naprosto nesouvisející věci: způsob narození a schopnost kreslit spletité vzory na kousky kůže." /Mead:1980:VII/ A obdobným způsobem pracuje kultura ve všech společnostech, primitivních i komplexních, princip zůstává stejný.

Pro čtenáře, hlavně z feministického prostředí, je tak sdělení Meadové jasné¹⁹ – tradiční ženské a mužské vlastnosti, které se promítají do tradičních ženských a mužských rolí, nejsou neměnné – Mead prokázala, že ženská mírnost, pasivita, vnímavost, poddajnost a citlivost a mužská aktivita, podnikavost, statečnost a průbojnost aj. nejsou univerzální aspekty mužské a ženské povahy, ale závisí na společenském prostředí a jeho kulturní tradici. A vůbec nejdůležitější vzkaz, který celá kniha nese pro čtenáře, spatřuji v následujícím citátu v samotném závěru knihy:

„...způsob, jímž se kategorie rozdílů mezi pohlavími stanou méně rigidními, je uznání ryzího nadání jednotlivce, neboť se toto vyskytuje u obou pohlaví. Zde se umělé distinkce nahrazují skutečnými a zisky jsou ohromující po celé lidstvo i pro jednotlivce." /Mead:1980:321/

Mead pod „umělými distinkcemi“ myslí „plytkou klasifikaci pohlaví“ a „skutečné odlišnosti“ znamenají to, zda člověk doopravdy má nebo nemá vrozené nadání pro tu činnost, které je pro její výkon nutné. /Mead:1980:321/ Z uvedeného citátu rovněž vyplývá, že nadání či jinak řečeno schopnosti jedince, jsou stejné jak u mužů, tak u žen. A pod slovem „zisky“ si Mead představuje jediné – neomezený rozvoj lidských schopností,

---

¹⁹ Mead sama ale v úvodu této knihy výslovně uvádí, čím se její studie nezabývá a jeden z bodů se dotýká i feminismu: „Není to pojednání o právech žen ani pátrání po základech feminismu." /Mead:1980:VIII/. Mead se nijak zvlášť k feminismu v pracích, které jsem analyzovala, nevyjadřuje, přestože mnoho témat, která rozebírá, se k feministické agendě druhé vlny přímo vztahují. Sekundární literatura hovoří o tom, že „Mead odmítla veřejnou stranu feminismu /druhé vlny, moje pozn./, ale nikdy nezpochybňovala jeho soukromou dimenzi, hlavně touhu po autonomii osobnosti a sebenaplnění." /Ware:2000:89/

vrozených nadání, která nebudou svazována umělými bariérami pohlaví, rasy nebo třeba věkové třídy, protože pak teprve může být společnost obohacena o to velké množství těchto lidských schopností, které by jinak zůstaly nepovšimnuty, a jedinec bude moci svobodně rozvíjet sám sebe, aniž by tím utrpělo jeho vnímání sebe sama jakožto muže nebo ženy /Mead:1980:321-2/. Na samý závěr této kapitoly chci však upozornit na jednu větu, kterou zde Mead uvádí, a sice že: „Zaměstnání /činnost/, které se nezakládá na nadání stanoveném pohlavím, nyní může získávat své členy z dvojnásobného množství potenciálních umělců.“ /Mead:1980:321/ Mead tuto větu sice více nerozvádí, ale můžeme usuzovat na takové činnosti, které jsou dány biologicky – jako třeba rození a kojení dětí, pomineme-li možnost moderní civilizace nahradit kojení umělou stravou. Tomuto výkladu odpovídá celkové zaměření knihy. Následně ale ukážu, jak se přesně tato myšlenka stává ústředním rozlišujícím prvkem v myšlení Meadové, když mluví o rozdílech mezi pohlavími, jak se u Meadové pozvolna mění tón a posouvá důraz na tyto biologické odlišnosti a jejich význam.

4.1.2 Male and Female

Knihy *Male and Female* vyšla poprvé v roce 1949. Obsahem se od předchozí knihy poněkud liší, protože o otázkách týkajících se pohlaví pojednává mnohem podrobněji. Má čtyři části, v nichž se Mead zabývá metodikou přístupu k daným otázkám a vůbec důležitostí této problematiky, dále tím, jak kultura působí i na tělo člověka, jak se tělo učí být ženou nebo mužem, ve třetí části řeší kulturní zpracování biologických daností odlišujících obě pohlaví, jak tyto odlišnosti získávají sociální podobu, poslední část se zabývá americkou společností a srovnává tak způsoby socializace ve vyspělé

společnosti a společnostech primitivních. Závěr této knihy opět znamená jisté poselství, které chce Mead tímto způsobem předat čtenářům, a prezentuje její vize na uspořádání světa, kde žijí dvě pohlaví, muži a ženy.

Základním vyzněním této knihy je fakt, že Mead nachází ještě jiné „přirozené“ a univerzální rozdíly, než jsou jen tělesné odlišnosti mezi muži a ženami /a s tím spojené odlišné reprodukční funkce/, a s těmito rozdíly, které se objevují v chování člověka, dále pracuje. Čtenáři předkládá koncepci rozdílů mezi pohlavími založenou nejenom na kulturním působení společnosti, ale také na předpokladu odlišného psychosociálního vývoje mužské a ženské osobnosti, což je dáno dvěma podmínkami.

Jednak si muži a ženy již jako novorozenci uvědomují /skrze přijímání potravy/ své pohlavní orgány, které se svou podobou liší, jsou schopni je asociovat s jejich pozdějšími reprodukčními funkcemi, potažmo s podobou svých budoucích reprodukčních rolí, a to odlišně. Tím se také odlišně formuje i jejich pohlavní identita jakožto muže a jakožto ženy. Tato schopnost „uvědomování si“ je univerzální, kulturně nepodmíněná, ale způsoby, jakými kultura později podporuje nebo popírá tato „zjištění o hlubokých strukturálních rozdílech mezi maskulinní a femininní rolí“ /Mead:1949:272/, zda je působení kultury v souladu s takto „předem“ utvořenou pohlavní identitou nebo je opačné, se liší¹.

---

¹ Na tento univerzální aspekt utváření pohlavní identity jedince usuzuji z toho, jak Mead mluví o primitivních společnostech a společnosti moderní, americké – říká totiž, že v podstatě věci není mezi nimi žádný rozdíl: „...jejich základní vědomosti /primitivních spol., moje pozn./ jsou stejné jako ty naše – každé lidské dítě se u matčina prsu musí naučit, že je buď stejného nebo opačného pohlaví než matka...“ /Mead:1949:5/ Na primitivních společnostech podle Mead „jasně vidíme některé ze základních vztahů mezi muži a ženami,“ jež byly překryty nánosem modernity. /Mead:1949:79/ Navíc i sekundární literatura říká, že pro Meadovou „...člověk ve své základní duchovní a duševní struktuře vykazuje všude na zemi stejný potenciál; jaké určité aspekty tohoto potenciálu dojdou vyjádření, záleží na historickém vývoji a rozdílných kulturních podmínkách...“ /Zanolli in Marshall:1990:304/

Zároveň má na psychiku jedince významný vliv, že se o něj bezprostředně po narození stará matka, tj. osoba ženského pohlaví, čímž dítě vnímá matku jakožto předobraz určitého chování, které je však typické pouze pro jedno pohlaví, totiž pro dívku, přičemž chlapec se musí od matky jakožto ženy a jejího způsobu chování odlišit, aby se stal „opravdovým“ mužem. Pečující osoba, což je ve většině společností matka, má tak na pozdější identifikaci dítěte s jemu příslušejícím pohlavím a na jeho přijetí „té správné“ pohlavní role významný vliv. Působení matky jakožto předobrazu pohlavní role je tak dalším univerzálním aspektem při utváření pohlavní identity jedince, ale v tento moment „do hry“ současně vstupuje kultura, neboť ta působení matky do velké míry podmiňuje. Právě zde již začíná ten moment, kdy kultura, skrze přístup matky k dítěti, buď podporuje nebo potlačuje či jiným způsobem pozměňuje onu „v základě danou“ identitu dítěte, která se utváří během kojení.

Teorie formování pohlavní identity dítěte, a s tím spojených rozdílů mezi pohlavími, je tak u Meadové zajímavým spojením dvojího vlivu psychických procesů jedince a vlivu kultury, přičemž kulturnímu působení je ponechán velký prostor a tím se Mead vyhýbá prosté psychologické determinaci lidské osobnosti, která by nevyhnutelně a zcela dopředu určovala chování, emoce a myšlenky člověka bez možnosti změny.

Důležitým aspektem na tomto odlišném vývoji pohlavní identity muže a ženy je skutečnost, že se tyto odlišnosti promítají do jejich odlišných „schopností“, „nadání“ a „kvalit“, jak Mead nazývá přednosti mužů a žen, které se vzájemně doplňují /Mead:1949:57,192,382-3 aj./.

Také Bourdieu ve své analýze mužské nadvlády využívá poznatků o společnosti, kterou můžeme vzhledem k moderní společnosti považovat za méně komplexní, v níž lze dobře pochopit „některé nezamaskovanější aspekty obdobných vztahů v dnešních ekonomicky nejpokročilejších společnostech“. /Bourdieu:2000:7/

Tato komplementarita je vidět i v odlišných „vhledech“ mužů a žen do oblastí společenského života: Ženy díky „učení, které se týká mateřství“, tj. díky tomu, že už jako novorozenci „prožívají mateřství“ v podobě názorného vzorce chování prezentovaného matkou, jsou schopné „intuice“, odstupu od druhé osoby a její pochopení např. při zkoumáních ve společenských vědách, zatímco muži „díky svému pohlaví stejně jako díky svým kvalitám jakožto výjimečně nadané lidské bytosti“ vynikají v matematických a fyzických vědách. /Mead:1949:382-3/ Mead zdůrazňuje právě komplementaritu těchto přístupů, komplementaritu pohlaví v každém aspektu jejich života, vzájemnost, která je nutná a patrná už v tak základní věci jakou je pohlavní akt, protože taková komplementarita obohacuje společnost. Poselství, které chce Mead skrze tuto knihu sdělit čtenáři, je, aby zůstaly zachovány tyto důležité rozdíly mezi pohlavími.

Na druhou stranu je ale v knize vidět, že se Mead opět staví proti konvencím a stereotypům daným kulturou, které uměle brání v rozvoji osobnosti jedince a uplatnění jeho schopností. K tomu Mead dodává:

„Můžeme stoupat po škále od prostých fyzických odlišností ke komplementárním definicím, které přespříliš zdůrazňují roli rozdílů mezi pohlavími a rozšiřují ji nepatříčně do dalších aspektů lidského života, ke stereotypům ohledně takových komplexních aktivit, které se týkají formálního užívání intelektu, stereotypům v umění, vládě a náboženství.“
/Mead:1949:373/ A jinde: *„Když si uvědomíme, že potřebujeme každé nadání člověka a nemůžeme si dovolit jej zanedbávat kvůli umělým bariérám rasy, pohlaví, třídy nebo národnosti, pak jednou z věcí, kterou musíme vědět, je, kde jsou předpokládané rozdíly mezi pohlavími pouhým rozvedením*

nedůležitých rozdílů, s nimiž se lze v tomto světě vědomých vynálezů vypořádat." /Mead:1949:15/

Můžu tedy shrnout, že Mead rozlišuje jakési „důležité“ a „nedůležité“ rozdíly mezi pohlavími. Ty první jsou založené na uvědomovaném „biologickém dědictví“ člověka jakožto savce /Mead:1949:21/, které nemůžeme opomíjet, jelikož jsou zdrojem cenných kontrastujících přístupů k životu, a ty druhé na konstruování významů kulturou, kterých je třeba se někdy zbavit, jelikož mohou omezovat individuální rozvoj člověka.

Mead se snaží umně skloubit tyto dva přístupy a např.o mateřském chování prohlásí, že jej nemůžeme vidět jako „instinktivní“, že „biologický základ“ není „silnější než jakákoli jiná naučená zkušenost v dětství děvčete“. /Mead:1949:237/ Zároveň však dodá, že „pouto mateřské péče o dítě je očividně hluboce zakořeněno ve vlastních biologických podmínkách početí, těhotenství, porodu a kojení, takže zcela zlomit jej mohou pouze skutečně složitá společenská opatření“ a aby společnost zabránila ženám „chtít starat se o dítě, které již po devět měsíců vyživovaly uvnitř svého těla...musí /společnost, moje pozn./ pokřivit jejich smysl pro sebe sama, narušit vzorec růstu ženám vlastní.“ /Mead:1949:191,192/

Na základě takových vyjádření a způsobu jejich podání, tím myslím užití takových slov jako „pokřivit“ a „narušit“, čtenář „vycítí“, k jakému stanovisku se Mead přiklání. Jinými slovy tak podle mého názoru Mead jakoby podsouvá, jak bychom měli uspořádat společnost z hlediska pohlaví, abychom uchovali všechny rozdílné kvality mužů a žen. Považuji ale za nutné dodat, že s tím, že tyto kvality nabudou rovnocenného statusu. Tento postoj shrnuje i sekundární literatura, kde se dočteme, že Mead byla oddána „ideálu rovnosti, ne stejnosti pohlaví“. /Ware:2000:90/

4.2 Konstrukce genderových vzorců

4.2.1 Socializace jedince

V této kapitole se budu věnovat tomu, jak Mead pojímá začlenění jedince do společnosti podle toho, zda se narodí jako žena nebo muž. Nastíním zde hlavní situace v dětství jedince, které podle Meadové mají vliv na to, jak se daná pohlavní identita utváří, jak tuto identitu jedinec přijme a jaké si jedinec vytváří koncepty ženství a mužství. Mead ukazuje, že tyto situace, které jedinci zprostředkovávají uvědomění si vlastního pohlaví, představují jakési momenty propracovaného společenského působení na vyrůstající dítě. Jejich společným jmenovatelem je kultura - kulturní hodnoty a představy o světě, samozřejmě včetně představ o tom, co v dané kultuře znamená být ženou nebo mužem, společnost dítěti sděluje mnoha rozličnými způsoby a dítě tak získává celistvý obraz sebe sama jakožto ženy nebo muže odpovídající kultuře, do níž se narodilo. Z tohoto hlediska můžeme Meadovou označit za konstruktivistku.

Její koncepce pohlavní identity a jejího přijetí je však doplněna ještě o jiné předpoklady, než je samotné kulturní působení společnosti. Jednak se Mead zčásti inspiroje postfreudovskou teorií psychoanalýzy a určité její koncepty zahrnuje do svého teoretického přístupu k otázce pohlavní identity muže a ženy a pojetí rozdílů mezi pohlavími. A rovněž bere v úvahu téměř univerzální rys v péči o dítě, totiž úzký vztah dítěte k matce, a pracuje tudíž také s konceptem vlivu matky na sebepojetí dítěte z hlediska pohlaví.

V pojetí procesu socializace u Meadové se obě tyto skutečnosti střetávají se společenským působením a spoluutvářejí pohlavní identitu jedince. Dochází tak k propojení velmi jasně uvědomovaného kulturního determinismu,

podloženého četnými antropologickými pozorováními, a jakéhosi „psychologického“ vlivu těchto dvou výše zmiňovaných univerzálních skutečností.

Doba před narozením

Mead si všímá toho, že mnoho společností se nějakým způsobem vztahuje k dítěti už v době před jeho narozením. Viditelné známky těhotenství značí příchod nového člena společnosti a rodiče spolu s ostatními příslušníky společnosti jeho přítomnost potvrzují tím, že k němu zaujímají určitý postoj. Mead tak připouští možnost, že socializace dítěte jako taková začíná ještě v době, než se dítě narodí. Primární je v tuto chvíli samozřejmě kontakt s matkou, která jej nosí a která se k němu vztahuje kulturně předurčenými způsoby. Přestože podle Meadové víme „o zážitcích dítěte v děloze a o způsobech, jimiž různé kultury tyto zážitky přizpůsobují určitému vzorci,“ stále málo, můžeme na jejich existenci usuzovat z toho, jak jednotlivé kultury pojmají těhotenství a chování těhotné ženy:

„je pravděpodobné, že v různých společnostech možná proces učení¹ začíná v děloze, tím, že se dítěti připisuje větší či menší autonomie ohledně jeho pohybů, tím, že se matce přikáže být čínorodá nebo se naopak chovat klidně, a toto učení se pro obě pohlaví interpretuje různě.“ /Mead:1949:61/

Protože máme o tomto období a jeho socializačním vlivu na dítě tak málo poznatků, vystává tu pro Meadovou i další možnost, byť zatím neznámá a neprokázaná, a sice že je ono učení výsledkem „hluboké biochemické spřízněnosti mezi matkou a dítětem ženského pohlaví“ a naopak „kontrastu

---

¹ Pojem učení užívá Mead v širokém smyslu a de facto v sobě skrývá pojem socializace: „.../pojem/ nezahrnuje pouze institucionalizované a formální školní metody používané v Západním světě, ale také naprosto neformální a nestrukturované prostředky, kterých využívají malé preliterární společnosti.“ /Schwartz:1976:9/

mezi matkou a dítětem mužského pohlaví." /Mead:1949:61/ Přesto se k této eventualitě Mead nepřiklání. Rozhodujícím elementem, který má na dítě vliv, je kulturní působení a toto stanovisko si Mead uchovává i nadále.

Na základě pozorování primitivních společností popisuje tři možné typy chování matky vůči ještě nenarozenému či právě narozenému dítěti /a také naopak dítěte vůči matce/: první je vztah *symetrický* /zvýraznila Mead/, kdy „se s nemluvnětem zachází jako s uceleným malým stvořením," které „je jí v podstatě podobné" a je schopno „prosadit svou vůli a potřeby proti matčiným." Druhým typem je vztah *komplementární*, kdy se dítě považuje za zcela slabou a závislou osobu, o níž matka pečuje. Matka a dítě zde hrají rozdílné úlohy, které se vzájemně doplňují – „dítě, které přijímá, zatímco matka dává." Třetím možným typem osobního vztahu matky s dítětem je vztah *reciproční*, který zahrnuje vzájemnou výměnu – „dítě přijímá to, co mu matka dává a později jí dítě oplácí vylučováním," neboť se zde klade důraz na „výměnu komodit mezi matkou a dítětem". /Mead:1949:64/ Ukazuje se, že dítě má od počátku /berme v úvahu již dobu, kdy se začíná jeho přítomnost rýsovat v matčině břiše/ ve společnosti danou pozici, která obnáší to, jak k němu budou dospělí přistupovat. V dalších podkapitolách uvidíme, jak je tato pozice ovlivněna tím, že se narodí buďto jako dívka nebo chlapec.

Porod a zkušenost porodu

Porod je životní situace, kterou dítě mocně vnímá. Nejenom že se pro něj mění celé prostředí, na něž bylo do určité doby zvyklé, ale v tomto okamžiku dítě získává důležitou určující charakteristiku – rodí se jako dívka nebo chlapec. Pohlaví dítěte některé společnosti uznají okamžitě, jako je tomu v komplexních společnostech, nebo až za několik dní po proběhnuvším

obřadu, jako je tomu v mnoha primitivních společnostech. Například v Americe, píše Mead, je pohlaví dítěte potvrzeno ihned po porodu: „...dítě je již od narození naprosto a s konečnou platností určeno a pojmenováno. Stále se opakující sentimentální barvy, modrá pro chlapce, růžová pro děvče, se objevují na oznámeních, dárkách a výzdobě v jeslích.“ /Mead:1949:268/ V každém případě jeho příslušnost k jednomu nebo druhému pohlaví rozhoduje, jak bude k dítěti společnost přistupovat, jaké na něm bude vyžadovat způsoby chování a charakterové rysy.

Mead v souvislosti s porodem a jeho prožíváním pracuje s konceptem zkušenosti porodu. Rozvíjí teorii, že každý člověk tuto zkušenost porodu nějakým způsobem zpracovává a ta se tak neodmyslitelně stává součástí jeho symbolické výbavy²⁰. Protože ale nevíme, jak se tato zkušenost stane symbolickou výbavou mužů i žen – zda fyzickým prožitím dítěte nebo kulturním přenosem ze světa dospělých – zabývá se Mead samotným porodem hlouběji.

Ptá se, jak novorozenci porod přijímají a zda jej přijímají odlišně v závislosti na svém pohlaví. Dochází k tomu, že se porod a s ním související opatření mohou lišit v závislosti na kultuře, v níž se odehrávají, ale jaký vliv porod má na rodící se dítě, a to v závislosti na jeho pohlaví, to podle Meadové nemůžeme s jistotou říci:

„Může dojít k zásahu kultury, jako třeba že se ponechá narozený chlapec a dívky se zbaví, ale nevíme nic o tom, zda samotný porod znamená něco jiného pro dítě mužského pohlaví či pro dívku.“ /Mead:1949:62/

---

²⁰ Symbolická výbava zahrnující zkušenost porodu je zde poněkud problematickým konceptem, neboť Mead se mu nevěnuje natolik podrobně, aby jej čtenář jasně pochopil, a ani jej blíže nerozvádí na jiných místech knihy. Motiv užití a významu toho konceptu je pouze na rovině dohadů. Pravděpodobně se zkušenost narození ve vědomí člověka ukládá jako jakási náznaková představa, obecně srozumitelná, kterou následně rodič předává dítěti.

Podle Meadové můžeme otřes při narození dítěte jako takový pouze konstatovat, protože nevíme to, „jaké opravdové stopy pocházející ze specifčnosti porodního šoku zůstanou v nervovém systému“ a hlavně nevíme, zda se tyto „stopy“ liší u mužů a žen. /Mead:1949:63/

Mead se tudíž obrací ke zkoumání vlivu prostředí, do něž se dítě rodí a soustředí se na ty, kdo se porodu účastní, přímo či nepřímo, jako je samozřejmě matka, dále porodní báby, otec aj. Všichni tito lidé přicházejí s dítětem do kontaktu, a protože „všichni nesou známky porodní zkušenosti...mohou ji znovu komunikovat dítěti.“ /Mead:1949:63/ K přenosu této zkušenosti na dítě dochází tedy nejspíše skrze způsoby, jak s ním dospělí zacházejí:

„...pečlivý výzkum způsobů, jimiž se s novorozenci zachází – houpají se jemně na prsou, zvednou se za nožičky a plácnou, zabalí se tak těsně, že k nim nepronikne žádné světlo, dokud jim není dost týdnů, nápadně se nosí na matčiných pevných rukách... – ukazuje, že tyto prvotní způsoby, jakými se s nimi zachází, jsou přísně v souladu s tím, jak budou oni sami později zacházet se svými dětmi a shodují se i s jejich pozdějšími představami.“
/Mead:1949:63/

I když by tedy podle Meadové zjištění, „zda si obě pohlaví pamatují, a to odlišně, svůj první zážitek teploty a nadechnutí, který jimi otřásl, nebo zda se mu naučili z představ a poezie světa dospělých,“ přineslo změnu v našich teoriích o lidském učení, můžeme zatím pracovat pouze s druhou variantou, neboť první není prokázána. /Mead:1949:63/

Pro Meadovou je na celé věci důležitá skutečnost, že „v obou případech se narození stane symbolickou výbavou žen, které jsou uzpůsobeny k tomu, aby rodily děti, a mužů, kteří je nikdy rodit nebudou“. /Mead:1949:63-4/ Muži i

ženy tuto zkušenost později uplatňují při uskutečňování své rodičovské role, když mají vlastního potomka.

Zajímavé také je, že zkušenost porodu ovlivňuje už to, jak se nastávající rodiče vztahují k ještě nenarozenému dítěti. Nastávající rodiče mohou totiž tuto zkušenost „vplést velmi rozdílně do svých představ“ souvisejících s tím, jak se s nenarozeným dítětem identifikují. /Mead:249:63/ Matka si podle Meadové k dítěti, které nosí, vybuduje jistý ochranný vztah, kdežto pro otce je identifikace s dítětem buďto hrozbou nebo pokušením, jelikož „by se pro něj jeho žena stala jeho matkou“. /Mead:1949:63/ Více však Mead o této identifikaci a jejích podobách neříká.

Z uvedeného vyplývá, že jednoznačně prokazatelným činitelem, který nějakým způsobem ovlivňuje a utváří myšlení a chování dětí hned po jejich narození, jsou způsoby zacházení s dětmi platné v dané kultuře. A zdá se, že i zmiňovaná zkušenost porodu, zpracovaná do symbolických představ rodičů, se na dítě přenáší skrze jejich působení. Jak jsme mohli vidět, toto působení zahrnuje přímé zacházení s tělem dítěte i komunikaci slovní při předávání kulturních obsahů v podobě vyprávění a poezie.

Vzájemná interakce a přenášení kulturních vzorců

Mead se tak jednoznačně dostává k důležitému faktoru v utváření osobnosti dítěte a jeho pohlavní identity - tímto modelujícím faktorem je kultura, zastoupená rodiči a ostatními členy společnosti, do níž se dítě rodí a v níž vyrůstá. To, jak rodiče zacházejí s narozeným dítětem, ukazuje na společenské způsoby dané kultury. Dítě podléhá tlaku jak ze strany svých rodičů, tak ze strany ostatních členů společenství. Dochází k přenášení a komunikaci určitých kulturních vzorců na dítě, přičemž si tyto vzorce chování

a chápání rodiče dítěte osvojili zase od svých rodičů a tak dochází k postupnému předávání kulturně standardizovaných technik chování a myšlení, k tzv. "transmisí". /Mead:1949:61/

Pro Meadovou je důležitou součástí tohoto kulturního působení na dítě oblast těla – tělo chlapců a dívek, reakce pro něj typické, jeho odlišnou stavbu si každá společnost vykládá určitým způsobem. Tělo je hned od narození velmi důležitá a základní oblast kulturního působení na dítě, je vlastně prostředkem, který prvotně umožňuje socializaci dítěte, ještě než je toto schopno chápat a vnímat kulturní postoje sdělované prostřednictvím přímé komunikace. Ukazuje, že vzorec chování společnosti v sobě zahrnuje i jistý přístup k tělu či nějaké tělesné části jedince a způsob, jak s ní lidé zacházejí, se široce promítá do pojetí společenské role člověka¹.

Mead pozorovala, že každá společnost dává v kontaktu s dítětem přednost něčemu jinému a na to také klade důraz – některé u dítěte podporují hru se rty /Arapešové/, jiné s genitálem /Balinésané/, jiné se třeba soustředí na tělo

---

¹ Mead se inspirovala prací neopsychoanalytika E.H.Eriksona - viz.Mead:1949:392. Eriksonova teorie vývoje dětské osobnosti říká, že dětský organismus se v čase určitým způsobem vyvíjí a tento vývoj doprovází způsoby, jak se k němu společnost vztahuje a jak s ním zachází. Dítě své orgány a jejich funkce reguluje v souladu s kulturně podmíněnými metodami péče a výchovy. Tímto se dítě učí „sociálním modalitám“ /Erikson:2002:70/, tedy jakýmsi možným způsobům, jak se něco dělá. Erikson zavádí tzv.“zóny těla” – „orální“, „anální“ a „genitální“ /Erikson:2002:68/. Způsob „chování“ čili fungování těchto tělních partií /tzv.“mody” – Erikson:2002:69/ a souběžné působení společnosti na ně v dítěti vyvolává zkušenost důležitou pro osvojení si určitých způsobů jednání a chování v dané společnosti – př.skrze kojení, kdy ústa pracují jako nějaký přijímač potravy, se dítě učí pochopit význam dostávání, skrze vylučování se učí pochopit význam pouštění a zadržování. Důležité je, že dítě se „základním modalitám lidské existence“, které se zakládají na primárních potřebách jedince, učí „osobně i kulturně význačným způsobem“ /Erikson:2002:70/, tzn.že výsledek je ovlivněn jak kulturním prostředím, v němž dítě vyrůstá, tak vrozeným individuálním temperamentem dítěte. Tento aspekt kulturního i temperamentálního vlivu je sice významným přínosem postfreudovských psychoanalytických přístupů, ale Erikson však stále pracuje s biologickými rozdíly mezi pohlavími a jejich „mody“ jakožto výchozími body pro odlišný psychosexuální vývoj mužů a žen. Chlapec má penis, dívka ne – on rozvíjí falicko-intrusivní modus svého těla, tzn.aktivní chování zaměřené navenek, dívka naopak rozvíjí inkluzivní modus svého těla související s počítím, mateřstvím. V podkapitole „Způsoby zacházení s tělem a jeho interpretace“ ukážu, jak tuto premisu ohledně formování osobnosti jedince vzhledem k pohlaví Mead přejala a jaké konkrétní prvky začleňuje do své teoretické výbavy.

jako celek. Tento vzorec chování se přenáší až do dospělosti, kde se tedy projevuje v prožívání a způsobu uskutečňování společenské role člověka. Např. společnost Arapešů se soustředí na oblast úst. Dospělí i děti si pohrávají se rty, mírně je dráždí, cvrnkají do nich apod. Ústa jsou spojená s pasivním přijímáním, pasivním vnímáním, což se projevuje i do pojetí společenských rolí obou pohlaví. Obě jsou charakteristické svou pasivitou, nezájmem o podniknutí něčeho nového, mírností. Tato umírněnost se projevuje dokonce i v pojetí sexuálního aktu a rolí muže i ženy při tomto aktu.

Mead uvádí další příklad, na němž zdůrazňuje, že vzorec určitého chování, na to, aby měl vůbec sílu formovat myšlení jedince, musí být bezvýhradně platný a závazný pro celou společnost:

U Mundugumorů „...ústa hrají důležitou roli, jsou cestou, kudy dospělí sdělují vyrůstajícímu dítěti jejich vlastní uspořádané představy o světě. ... Ale pro ryzí sdělení toho druhu, kdy se budují základy pro to, aby dítě rozumělo své kultuře, musí být ústa středem zájmu pro dítě stejně jako pro dospělého.“
/Mead:1949:70/

A to, že se i přes stejně zacílenou výchovu mezi dětmi vyskytují charakterové rozdíly, vysvětluje Mead následovně:

„U dětí se samozřejmě bude lišit citlivost rtů, rytmus, kdy dostávají hlad, to, jak silný mají sací impuls. Tyto rozdíly mezi jedinci, které mohou být systematicky ve vztahu k tělesnému typu, budou velmi důležité v ustavování charakterové základny jedince, ale každá z těchto jedinečností se vyvine jako podoba všeobecného přístupu, který v oné společnosti, regionu či třídě, kde je dítě vychováváno, převládá.“ */Mead:1949:70/*

Záleží tedy na tom, jakým způsobem péče o dítě probíhá a k jakému chování je dítě pobízeno – mírnost a jemnost fyzického kontaktu rodiče s dítětem a

výchova k pasivní vnímavosti nebo naopak tvrdost, strohost a výchova k asertivnějšímu sebeprosazení vedou k tomu, že se i pozdější společenské role muže a ženy, ponesou ve stejném duchu. A Mead rovněž ukázala, že i oblast sexuality je takto kulturně podmíněná²¹.

Je nutné podotknout, že Meadová nepovažuje socializaci za záležitost omezenou pouze na jednosměrné působení matky na dítě – dítě samo se učí aktivně se na vzájemném vztahu podílet²².

Skrze vzájemný vztah s druhou osobou se dítěti dostává rovněž reakce na jeho vlastní konání, pozitivního schvalování nebo naopak napomenutí, čímž dochází k upevňování pohlavní identity dítěte spojené s určitým typem chování. Tuto reflexi obstarávají v první řadě rodiče, ale dále i jeho vrstevníci a rovněž ostatní členové společenství, v němž dítě vyrůstá. Od dítěte se čeká, že se bude chovat způsobem typickým pro jeho pohlaví a toto chování je v něm podporováno, nežádoucí chování odporující jeho pohlavní roli je naopak potlačováno.

Jak je již patrné, interakce s dítětem a předávání kulturních obsahů se odehrává jak na rovině symbolické, na rovině komunikace, tak na rovině fyzické, na rovině tělesné.

Symbolická interakce má mnoho podob, od přímé komunikace s druhými /rozhovor, vyprávění, napomenutí/ až po jednosměrnou zprostředkovanou komunikaci přes média jako filmy, rádio, psanou literaturu aj., to v případě dítěte z moderní společnosti. Dítě vnímá explicitní informace o tom, jak se má

---

²¹ Na tento její postřeh poukazuje i Oakley /viz.Oakley:2000:86/.

²² Toho si na Meadové všímá i sekundární literatura: „pro /Meadovou/ je kanál komunikace otevřen v obou směrech: socializaci dítěti jen tak nedělá nějaký 'činitel', ale dítě samo je aktivní. Tím, že se „ učí vyvolat odpověď " druhé osoby, „učí se tak kultuře“. Zároveň tím jsou dítěti „každým kontaktem s ostatními jedinci a předměty skrze různé a mnohoznačné způsoby komunikovány kulturní 'zprávy' o životě a chování.“ /Schwartz:1976:ix/

například chovat, vyjadřovat, oblékat a zdobit „pravý“ muž nebo „správná“ žena, ale patří sem také výrazy týkající se pohlavních orgánů, kdy se dítěti dostává ubezpečení, že je muž, protože má penis apod. Zároveň vnímá i nepřímá sdělení zabudovaná do kulturně etablovaných „obrazů“ mužů a žen s jejich typickými vlastnostmi, které na něj působí právě skrze informační média nebo které prostě vidí kolem sebe v běžném životě.

Již jsem nastolila, že Mead se s velkou pozorností věnuje komunikování kulturních vzorců chování a představ skrze způsoby zacházení s tělem dítěte a na to navazující společenskou interpretaci těla jedince.

Podle Meadové se musíme věnovat i tomu, jak různé kultury zacházejí s tělem, abychom mohli *„opravdu porozumět základním rozdílům mezi pohlavími a tomu, jak se v miminkovském věku a raném dětství vytvářejí – jak vyrůstající dítě používá každíčký kousek pokožky, každý sval, který se napíná, citlivou sliznici, aby se učilo, objevovalo, vstřebávalo svět okolo něj – musíme toto dětství brát za to, čím opravdu je – proces, jímž se stáváme člověkem.“* /Mead:1949:61/

Významovost tohoto neverbálního přenosu kulturních hodnot a postojů předvedu v následující podkapitole.

Způsoby zacházení s tělem a jeho interpretace

Významná část socializačního procesu se podle Meadové vztahuje právě k tomu, jak společnost zachází s tělem dítěte, jeho stavbou, pohnutkami a reakcemi a následně toto tělo a jemu vlastní projevy reflektuje a interpretuje. Na základě toho bude dítě vnímat svou pohlavní příslušnost a bude si vytvářet svou pohlavní identitu. Rovněž tak dítě objevuje klíč k tomu, jak interpretovat okolní svět jakožto tvořený dvěma pohlavími. Dítě tedy nejen že vyrůstá

v lidskou bytost s určitou identitou, ale vyrůstá rovněž v lidskou bytost s určitým tělem, přičemž toto tělo a způsoby zacházení s ním spoluurčují tuto jeho identitu – jakožto muže nebo jakožto ženy – a příslušející role, které se na tuto identitu vážou¹. Poznatky o sobě samém, o tom, k jakému patří pohlaví, o rozdílech mezi muži a ženami si v tomto období dítě ukládá hlavně skrze zacházení s jeho tělem:

„Každé malé dítě si z toho, jak s ním dospělí obou pohlaví zacházejí, utváří obrázek vlastního těla a obrázek těla /náležejícího/ opačnému pohlaví, který bude nakonec součástí jeho sexuální schopnosti a pohlavní role.“
/Mead:1949:74/

Mead předkládá, že tato fyzická interakce začíná bezprostředně po narození dítěte a nejvýznamnější je během období raného dětství /které vymezuje přibližně na jeden až tři roky věku dítěte/, protože to je období charakteristické intenzivním tělesným kontaktem dítěte s okolím. Podle jejích slov: „...základní sdělení mezi miminem, dítětem, a dospělým, která se vedou mezi těly, se stanou velice skutečnými.“ /Mead:1949:57/ Takto ideálně vše probíhá za předpokladu, že mezi tělem dítěte a matkou není žádná další překážka, jako třeba oblečení nebo zavinovačka, a že matka dítě sama fyzicky kojí – takové podmínky jsou ve většině primitivních společností. Ale „když žijeme v moderním světě, oblečení a zachumlání...“ snadno se „pohled na bezprostřednost lidského těla“ ztrácí. /Mead:1949:57/ Podle Meadové život v moderní společnosti potlačil naše základní zkušenosti spojené s „vstupy a výstupy lidského těla“, už nevíme, jak tyto tělní partie u „vyrůstajícího dítěte původně formovaly pohled na svět“. /Mead:1949:57/

---

¹ Téma těla a tělesnosti, i když poněkud odlišným způsobem a s jiným zaměřením, rozpracovává třeba i Pierre Bourdieu. /Srv.Bourdieu:2000/

Vnímání vlastního těla jakožto mužského nebo ženského i reakce okolí na něj, jako na mužské či ženské tělo, podtrhují základní biologické skutečnosti, které se pravidelně a nevyhnutelně odehrávají v každé lidské společnosti. Patří k nim péče matky o dítě po narození spojená s kojením, aktivní vztah dítěte k prsu, odstavení a to, jak se dítě učí vyměšování a základním hygienickým návykům. Činnosti s tím spojené se těsně vážou na dětské tělo a to, jak toto tělo reaguje, jak se projevuje, je společností určitým způsobem interpretováno:

„To, co dětské tělo naznačuje svými pohnutkami a způsoby chování, jeho schopnostmi přijímat, podržet, vydávat a reagovat na druhé lidské bytosti ... nikdy nemůžeme nahlížet výlučně jen jako pouhou část jeho vyrůstání.“
/Mead:1949:144/

Vždy je poblíž dospělý, který si takové jednání nějakým způsobem vysvětluje, a to na základě přijatých kulturních vzorců, a nějakým způsobem na jednání dítěte také zpětně působí. Při těchto příležitostech dítě získává „koncepte mužskosti a ženskosti, toho, jaké to je být příslušníkem jednoho pohlaví /na základě fyzických znaků, moje.pozn./ a nepatřit k pohlaví opačnému.“
/Mead:1949:152/ Mead však zároveň dodává, že toto bezprostřední působení na dětské tělo je charakteristické jen pro primitivní společnosti, protože např.americká matka nevěnuje v tomto raném dětství takovou pozornost tělu dítěte a rozdílům mezi pohlavími: „Když matka dítě koupe, nepřipouští si vůbec zřejmé rozdíly mezi pohlavími“ – dospělí nijak otevřeně mezi dětmi nerozlišují – „Vždycky to tam ale možná je, protože docela malé děti činí rozdíly, když jednají s dětmi stejného anebo opačného pohlaví.“
/Mead:1949:272/ Američtí rodiče se také zdržují jakéhokoli nepřiměřeného kontaktu s genitáliemi dítěte, vyhýbají se škádlení těchto partií apod., vše

probíhá jen v rámci nutné hygieny dítěte. V moderních společnostech jsou tak jinak „všudypřítomné obrazy těla malého dítěte potlačeny, překryty, transformovány do společensky přípustného chování“ a je jim ponechána jen hluboce skrytá, nepatrná vzpomínka.

Významnou součástí tohoto vzájemného vztahu matky a dítěte je pro Meadovou kojení. Základním předpokladem je, že příjem potravy je ve významu ekvivalentní s oplodněním a početím² a že si jej chlapec a děvče vykládají zcela odlišně. Jde o to, že dívka je schopna asociovat příjem potravy skrze ústa s oplodněním skrze vagínu, což u chlapce nelze. Mead to popisuje následovně:

„Pohlcování je způsob chování, který zapadá do biologického rytmu dívčí bytosti.“ A to proto, že „...jedná část těla může v představivosti tak snadno zastoupit jinou, pokud se shodují v podobě či způsobech fungování...“
/Mead:1949:144/

Dívka, protože má vagínu, která je co do vzhledu a funkce podobná ústům, si vytváří představu o své reprodukční roli, právě skrze přijímání potravy, což je situace podobná oplodnění a početí. Z toho můžeme usuzovat, že Mead je tedy přesvědčená, že dítě je schopno do určité míry samo poznat, jaké má pohlavní orgány a tím i následně rozlišovat mezi svým /fyzickým/ pohlavím a pohlavím matky, ale přesto píše:

---

² Víme již, že se Mead inspirovala Eriksonovou teorií o vývoji dětské osobnosti. Její koncept příjmu potravy jakožto ekvivalentu oplodnění a početí je konkrétním vyjádřením premisy, kterou převzala od Eriksona.

Erikson hovoří o blízkosti „genitálních modů /početí a inkluze/ a modů orality /inkorporace/“ u žen, tzn. že přístup k ústům je pro dívku blízký s přístupem k vagíně, a tak si obojí dává dívka do spojitosti. /Erikson:2002:82/ Na základě toho se u ní buduje jakási „receptivní tendence“, tendence přijímat. /Erikson:2002:86/ Tím se pro Eriksona obě pohlaví odlišují nejenom „v tělesných orgánech, schopnostech a úlohách, ale i jedinečnou kvalitou svých zkušeností.“ /Erikson:2002:84/ Tyto zkušenosti následně jedinec zahrnuje do procesu utváření své pohlavní identity včetně jejích duševních pohnutek, motivů a toužení. Na základě toho Erikson přisuzuje ženě touhu po mateřství a „...znovu tak potrzuje ústřední postavení mateřství v životě ženy.“ /Salomon a Robinson:1987:17/

„Jakkoli moc nebo málo si je tříměsíční mimino schopno samo uvědomit rozdíl mezi pohlavími, matka je toho plně schopná a její úsměv, paže, celá pozice těla, jsou si tohoto kontrastu vědomé...” /Mead:1949:147-8/.

Z toho vyplývá, že v úvahu musíme opět brát i působení nejbližšího společenského prostředí na dítě. Matka a dítě se spolu nachází v „hluboce emocionální situaci“. /Mead:1949:288/ Toto citové propojení mezi ní a dítětem jí umožňuje vysílat dítěti svým tělem sdělení o rozdílech mezi mužem a ženou³. Tato sdělení se nutně pro chlapce a dívku musí lišit – dívka se dozvídá, že zažívá to, co již jednou prožívala matka, že jsou si podobné, proto v ní tento moment „pokládá základ pro identifikaci s jejím vlastním pohlavím, která je prostá a nekomplikovaná“ a „nevyžaduje žádné rozpracování“. /Mead:1949:148/. Naopak chlapci matka sděluje, že „pro něj je to jiné“, že zde dochází k „převrácení mužské a ženské role“ a že „než se stane mužem, bude muset učinit změnu v tomto pasivním přijímání.“ /Mead:1949:148/ Chlapec se tak dozvídá, že aby se stal mužem, bude se muset odlišit od matky – ženy. Jakými způsoby toho dosáhne, jak vlastně dále dochází u chlapců i dívek k identifikaci s jim náležejícím pohlavím a k jeho přijetí i s náležející rolí a jak toto vše podporuje společnost, rozvedu v samostatné kapitole.

Tím podstatným nyní zůstává, že skrze tělesný kontakt s matkou během kojení si obě pohlaví vytvářejí představu o „hlubokých strukturálních rozdílech mezi maskulinní a femininní rolí“ ve vztahu k jejich reprodukčním funkcím.

/Mead:1949:273/ Kojení pro dítě představuje „fyzický prototyp sexuálního

---

³ Mead přikládá velký důraz na kontakt dítěte s matkou, nahlíží jej jako velmi hlubokou emocionální situaci. Sekundární literatura zde na Meadové vyzdvihuje ale hlavně to, že „objevila“ způsob jak „malé dítě reaguje nejenom na výraz tváře a hlas matky, ale také na dotykové dráždění a nepatrné změny v jejím chování a tím se učí interpretovat nejnepatrnější náznaky komunikace.“ /Zanolli in Marshall:1990:307/

vztahu mezi mužem a ženou, který má přijít později". /Mead:1949:288/ Dítě se touto cestou dozvídá nejen o komplementární stavbě mužského a ženského těla, ale také o emocionalitě muže a ženy. To, jaké city projevuje matka, tzn. jak matka dítě škádlí, jak je svolná ke kontaktu nebo je provokativní apod., taková bude i její dcera jakožto manželka a takovou manželku si bude hledat její syn. Vidíme, že toto první učení o pohlavní roli přichází již velmi brzo a v dítěti se usazuje hluboce a pevně, a tak zůstane jeho nedílnou součástí po celý život. Vztahy mezi pohlavími se „přenášejí na dítě u matčina prsu“, takže dítě, „ještě než se umí batolit, vstřebalo určitý způsob vztahů mezi pohlavími a naučilo se od ostatních způsobů upustit.“ /Mead:1949:14/

Další činnosti vážící se na dětské tělo, které tímto způsobem pracují na upevňování pohlavní identity a pohlavní role dítěte jsou např. mazlení, uspávání a další. Mohou se lišit kulturou od kultury a mají tak za následek rozvoj různých kulturních postojů vůči sexualitě v dospělosti, různých pojetí mužství a ženství. Tělo zde Mead pojímá jako jakousi plochu, na kterou se kontaktem s ostatními lidmi nebo předměty přenáší informace o vztahu k druhým osobám, o vztahu k okolnímu prostředí. Dítě se tak prostřednictvím tělesného dotyku, který může být silný a těsný, škádlivý, pasivní nebo nepřátelský, dozvídá tudíž o tom, jakého je pohlaví a jaké mu přísluší způsoby chování. Zážitky, které má dítě ze soužití s dospělými, kteří skrze meziosobní vztahy s dítětem posilují podněty jeho dětského těla, působí na formování vlastních představ o jeho pohlavní identitě a příslušející pohlavní roli.

Explicitní sdělování

S tím, jak dítě vyrůstá a je postupně schopno přijímat, zpracovávat a reagovat na přímá slovní sdělení, se mnohوزnačně zvyšuje význam explicitních sdělení, která se nějak týkají jeho ženství či mužství. Dítěti se touto cestou dostává jasných informací o jeho pohlavní identitě, přímých vyjádření o tom, že jeho pohlavní orgány určují jeho mužskost nebo ženskost, a také se přímo dozvídá, co společnost považuje za specificky „ženské“ nebo „mužské“ záležitosti a jak se chovat či nechovat, aby bylo tím „správným“ mužem nebo „správnou“ ženou.

Mead pozoruje, že v primitivních společnostech mají vyrůstající děti v tomto ohledu značně přímější zkušenost - výrazový slovník těchto společností nic neskrývá. Pohlavní orgány jsou možná různě pojmenovávány, ale bez toho, aby se pro ně vymýšlela taková zástupná slova, která od nich mají odvést pozornost:

„V jazyce vůbec nemají /primitivní národy/ žádná slepá místa, která by člověku bránila nazývat svůj penis jakýmkoli jménem, nebo která by jej znehodnocovala a zastírala, jak se tomu může stát v jazycích, kde pruderie ukradla lidskému jazyku slova pro orgány sloužící pro rozmnožování či slova pro činnosti sloužící k plození... . Lidé o jeho penisu mluví stejně jako mluví o jeho pažích nebo nohách, očích nebo nosu. Je to něco, co nepochybně a s určitostí má. Je to muž /fyzicky, moje.pozn./. ... Bude muž a nebude žena.“
/Mead:1949:85/

Další druh explicitních sdělení dítěti, jak jsem již naznačila, se týká obecně toho, jaké mu na základě jeho pohlaví přísluší chování a jaké chování je pro něj naopak nevhodné, jakými se má zabývat činnostmi atd. Obě pohlaví se naučí, že tato rozlišující sdělení mají obzvláště co dočinění s jejich pohlavními orgány. Na jiném místě k tomu Mead píše:

„.../dítě/ slyší, jak jsou muži označováni jako ženští, ženy považovány za mužské, ostatní velebeni jako skuteční muži a opravdové ženy. Dozví se, že pro muže má zaměstnání nálepku více či méně mužského zaměstnání, pro ženu je pak zaměstnání takové, že spíše snižuje nebo nesnižuje její ženství. Dozví se, že druh vnímavosti, zhýčkanosti, citlivosti, kuráže, klidu a vytrvalosti patří spíše jednomu pohlaví než tomu druhému.“ /Mead:1949:128/

Teprve, když dítě poznává, jaké vlastnosti, způsob jednání ale i způsob oblékání, zdobení, druh práce atd. náleží jeho pohlaví, je zase o kus blíže tomu vytvořit si tu správnou, kulturně schvalovanou představu mužství a ženství.

Pozorování tělesných rozdílů mezi pohlavími a identifikace

Dalším významným aspektem v utváření pohlavní identity dítěte je fakt, že má dítě možnost pozorovat své okolí, hodnotit a srovnávat to, co vidí, samo se sebou. Zjištění, že je fyzicky muž nebo žena, je pro něj velmi podstatná informace. Právě na základě těchto primárních pohlavních znaků /Mead k nim počítá pohlavní orgány, dále např. rozměr pánve a proporce v oblasti kyčlí/ se totiž společnost dělí na dvě skupiny – muže a ženy -, a tak je pro dítě jeho tělesnost základním faktorem, který ovlivňuje to, jak se k němu budou vztahovat ostatní členové společnosti, což zase zpětně ovlivňuje prožitky dítěte. Mead k tomu poznamenává:

„Protože jsou primární pohlavní znaky tak důležité, protože tak pevně formují dětskou zkušenost světa skrze jeho dětské tělo a skrze reakce ostatních na to, k jakému pohlaví patří, většina dětí bere /fyzickou, moje.pozn./ mužskost a ženskost jako jejich první identifikaci sama se sebou. /Mead:1949:136/

Jelikož v moderních společnostech je nahost lidského těla zakrývána oblečením, a to převážně i doma, dětské vnímání primárních rozdílů mezi

pohlavími není tak otevřené a přímé. Tyto děti tak rozdíl mezi pohlavími spatřují, ne sice výlučně, ale hlavně, na rovině vizuálních aspektů pohlavních rolí ženy a muže, které uvedené pohlavní znaky doplňují – např. v oblékání, zdobení, účesu, což přiblížím v následující podkapitole.

Zato v mnoha primitivních společnostech má dítě možnost nezakrytě sledovat fyzický vývoj člověka od raného dětství až do stáří, a to proto, že většina těchto kultur nezakrývá tělo oblečením nebo se obléká jen velmi spoře. Mead ovšem také podotýká, že některé kultury mohou tuto skutečnost obestřít mnoha zákazy či zastrasováním, ale těmito případy se zde nezabývá. Když dětský zrak může takto otevřeně spatřit prvotní pohlavní znaky odlišující od sebe obě pohlaví, má to pro jeho identifikaci s pohlavím, ke kterému samo patří, význam:

„...dítěti v primitivní společnosti se dostane ujištění, že mezi jeho malým tělem a tělem dospělého existuje řada postupných kroků. Malý chlapec potřebuje vidět změnu tělesné podoby a ochlupení, postupně se vyvíjející genitálie, rozšiřující se ochlupení na hrudi a v podpaží...aby spojil pocit vlastního já, který je stále tak malý a nerozvinutý, s mužem, kterým se teprve stane. A malé děvče, aby se stejně tak ujistilo, potřebuje být jednou ze skupiny dívek, kde jsou fyzicky vyspělá děvčata, kterým se rýsuje poprsí, kde jsou zralé mladé ženy a nakonec ty, které právě otěhotněly, ženy v pokročilém stupni těhotenství a ženy, které porodily a kojí dítě.“
/Mead:1949:84/

Protože v komplexních společnostech projevy těla, jako je např. těhotenství, nejsou tak očividné, stejně jako již zmiňované primární pohlavní znaky, identifikují se děti se svým pohlavím hlavně na základě vizuálních aspektů doprovázejících pohlavní roli muže a ženy. Navíc mnoho bezdětných žen v

moderní společnosti má podle Meadové negativní dopad na dívky a jejich vnímání sebe sama jako ženy, jako té, která také bude mít jednou dítě, právě proto, že je žena.

Pro dívku i pro chlapce je tak naprosto jasné, k jakému pohlaví fyzicky náležejí – oba mají možnost vizuálně porovnat svá těla s těly dospělých, byť se samozřejmě liší ve stupni vyspělosti – a tím je určena i následná identifikace s pohlavím, které jim na základě této skutečnosti přísluší.

V dalších podkapitolách ale předvedu, jak je i v tomto případě nutná interpretace těchto dětských zjištění ze strany dospělého. Reakce společnosti s sebou pro dítě nese velký význam, dokonce má vliv na to, jak bude dítě svou pohlavní příslušnost hodnotit a přijímat, zda bude spokojeno nebo se cítit nedostatečně. Totiž k tomu, aby dítě přijalo určitou pohlavní identitu, mu zdaleka nepostačuje pouhé zjištění, že se jeho pohlavní orgány shodují s pohlavními orgány dospělých. Mead doslova píše:

„Dítěti nestačí se úplně a jednoduše rozhodnout, že patří ke svému pohlaví, že je anatomicky muž nebo žena, že má na světě danou reprodukční roli. Dospívající děti totiž čelí dalšímu problému: ‚Jaký jsem /po fyzické stránce, moje.pozn./ muž, jaká jsem žena?‘ .“ /Mead:1949:128/

Znamená to, že se dítě vyrovnává i s jakousi představou ideálního fyzického mužství a ženství. A potvrzení toho, do jaké míry tuto představu naplňuje nebo ne, se mu dostává právě skrze reflexi jeho osoby společností.

Sledování pohlavní role a identifikace

V předchozí podkapitole jsem ukázala, jaký význam má podle Meadové pro dítě pozorování fyzických rozdílů mezi pohlavími a reakce společnosti na jeho fyzické ženství nebo mužství. Ovšem to není jediná podmínka toho, aby dítě

přijalo svou pohlavní identitu. Mead si je dobře vědoma toho, že pro úspěšnou identifikaci dítěte s příslušným pohlavím hraje roli také to, jak dítě vnímá také role, které muž nebo žena ve společnosti zastávají, činnosti a zájmy a jejich další doprovodné aspekty, které k těmto rolím náležejí.

Když tedy proběhne tato prvotní identifikace založená na tělesné podobnosti dítěte a dospělého, začne si dítě všímat ještě dalších znaků, které jsou typické pro jedno či druhé pohlaví, a srovnává, nakolik se podle nich s daným pohlavím shoduje nebo liší:

„...dítě začne samo sebe srovnávat s těmi, co jsou okolo něj, nejenom co se týče fyzického vzhledu, ale daleko více po stránce motivační a po stránce zájmů. Jsou všechny jeho zájmy ty, které patří k jeho pohlaví? ‚Já jsem kluk,‘ ale ‚miluju barvy a o barvy se zajímají ženy.‘ ‚Jsem holka,‘ ale ‚ráda běhám a skáču. Běhání, skákání a střílení z luku je pro kluky, ne pro holky.‘“
/Mead:1949:136/

Protože součástí společenské role muže a ženy jsou také činnosti, které se vážou na jejich reprodukční schopnosti, ať už jaksi „přirozeně“ /např.kojení/ nebo konstruovaně, vnímá dítě i je.

V primitivních společnostech společenské role jednoznačně reflektují danou biologickou skutečnost, to znamená, že role ženy je zde vázaná na její schopnost přivést na svět dítě. A mateřství tak rovněž určuje femininitu ženy. To, že je dívka dívkou pro ni primárně znamená, že se jednoho dne stane matkou. Na rozdíl od toho je spojení muže a jeho mužské role s otcovstvím poněkud nejednoznačné, jeho maskulinita se na otcovství tak úzce nevztahuje – to, že je muž mužem, musí dokazovat více či méně skutky, svým chováním. Odtud plynou rozdíly v nazírání maskulinity a femininity, v tom, co znamenají a co obnáší, jaké se na ně vážou činnosti a vlastnosti. Mead uvádí, že

v komplexních společnostech, jako jsou například Spojené státy americké, se biologické rozdíly spojené s reprodukční funkcí s touto přímou otevřeností s daným pohlavím nespojují, ale i přes stejně zaměřenou výchovu dívek a chlapců a „dogma rovných ekonomických příležitostí“ manželský stav pro dívku stále znamená „porodit děti a vést domácnost“, z čehož můžeme soudit, že i zde se společenská role ženy stává do značné míry rolí mateřskou.
/Mead:1949:230/

V samostatné podkapitole předvedu, jaké podle Meadové mezi dívkami a chlapci vyvstávají rozdíly při identifikaci s vlastním pohlavím a jaké důsledky to má pro přijetí jejich pohlavní role a jaké významné situace úspěšné přijetí pohlavní role ovlivňují.

Model rodiče a kulturního ideálu jakožto činitelé působící na přijetí pohlavní identity

Při uvědomování si toho, co tedy obnáší „být ženou“ nebo „být mužem“, má dítě před sebou dva základní modely – podle jednoho se identifikuje, druhý slouží k poměrování a konfrontaci. Model, který slouží dítěti k identifikaci, jsou primárně jeho rodiče, až poté i ostatní členové jeho kultury. Druhým předobrazem jsou kulturní standardy dané společností vtělené do obrazu ideálního muže a ženy.

Primitivní společnosti se vyznačují tím, že dítě svůj základní pohlavní vzor spatřuje právě v rodiči stejného pohlaví – žena je zde definovaná jako ta, co může rodit, muž jako ten, kdo děti rodit nemůže, i když se také na přivádění dětí na svět nějakým způsobem podílí. Odlišné reprodukční schopnosti mužů a žen jsou jasnou vymezující hranicí mužství a ženství a manifestují se dítěti během jeho života velmi otevřeně. Na rozdíl od toho moderní společnosti

různými způsoby zakrývají tyto skutečnosti odlišující jasně jedno pohlaví od druhého a také se role jedince neváže primárně na jeho reprodukční schopnosti - jako model pro identifikaci s příslušející pohlavní rolí proto neslouží nutně jenom rodič stejného pohlaví. Jak Mead píše, americké děti se vychovávají jako osobnosti, které mají v životě něčeho dosáhnout, a jsou jen „...lehce připoutané k modelu rodiče stejného pohlaví...“ /Mead:1949:284/

Dítě se však během svého vyrůstání setkává i s ostatními členy jeho společnosti. Setkává se s mnoha rozličnými jedinci, kteří se ve svém fyzickém zjevu i chování velmi různí. A ne každý odpovídá typu, který kultura považuje za ideál či standard. V takové situaci pak „dítě nevidí jeden ale mnoho modelů, se kterými se poměruje.“ /Mead:1949:128/ Každá kultura si podle Meadové vytváří jistý model ženy a jejího ženství a muže a mužství, který se vyznačuje určitými vlastnostmi /fyzickými, charakterovými apod./. Tyto vlastnosti tudíž odpovídají jistým stereotypním představám, které si kultura o tom či onom pohlaví utvořila. Dítě je s nimi samozřejmě při procesu upevňování své pohlavní identity konfrontováno:

„...jak dítě zakouší samo sebe, je nuceno odmítat určité části svého zvláštního biologického dědictví /tzn.např.temperamentu, moje pozn./ jakožto ty, které jsou ostře v protikladu vůči pohlavním stereotypům jeho vlastní kultury.“
/Mead:1949:137/

Navíc tyto stereotypy nejsou podle Meadové vytvořené pouze abstraktně, opírají se o existující jedince, jejichž charakteristiky těmto stereotypům odpovídají. Mead k tomu dodává, že „dětem, které nepatří k takovému upřednostňovanému typu, pomohou v tom, aby samy sebe s konečnou platností zařadily, pouze primární pohlavní znaky,“ protože ostatní záchytné body, které určují femininitu nebo maskulinitu takového konkrétního jedince,

se zkrátka liší od těch, jaké určuje ideál kultury. /Mead:1949:137/ Dítě je obklopeno mnoha různými typologickými obrazy mužů a žen – ukládá si do vědomí obraz otce, matky, sestry, milenky, „místního Dona Chuana“, jak píše Mead. /Mead:1949:298/ Tyto obrazy spolu s jím typickými charakteristikami, vlastnostmi a rolemi podporují /ve vyspělých společnostech/ i moderní komunikační prostředky jako rádio, film, literatura apod. Společenský ideál muže a ženy tedy slouží jako model, na jehož základě dítě hodnotí svou pohlavní příslušnost, „kvalitu“ sebe sama jakožto muže nebo ženy.

Dětská sexualita a Oidipova situace, období latence

Přibližně okolo čtyř až pěti let věku dítěte dochází v jeho životě k významné změně, která je sice vyvolaná jeho přirozeným tělesným vývojem, ale značný význam má proto, že na ni kultura velmi otevřeně reaguje. Jde o to, že si dítě začne uvědomovat svou počínající sexualitu.

Podle Meadové se v této době zvýší po stránce sexuální „...zaujetí /dětí/ vlastním pohlavím a pohlavím dospělých okolo něj.“ /Mead:1949:105/ Z toho důvodu může docházet k různým kulturním opatřením /např. tabu incestu/, která se s touto situací vyrovnávají – „může to zahrnovat to, že se ostře neschvaluje dotýkat se genitálií a může to zahrnovat i začátek toho, že se trvá na nošení oblečení, a to hlavně u dívek.“ /Mead:1949:105/ Důležitým aspektem je zde to, že dochází ke změně v chování rodičů vůči svým dětem.

Toto inkriminované období dětského života je ovlivněno tím, jak si dítě začíná uvědomovat svou sexualitu, děti podle Meadové „experimentují se svou rozvíjející se sexualitou“ a pokouší se s ní nějakým způsobem vyrovnat. /Mead:1949:108/ V důsledku toho má celá záležitost dopad na vzájemný vztah dítěte k dospělému, konkrétně k rodiči opačného pohlaví, protože právě

na něj dítě obrací svou pozornost. Nutně pak musí dojít k momentu, kdy „...chlapečkové a holčičky dospějí ve vztahu k dospělým ke krizi, která se v psychoanalytické teorii technicky nazvala Oidipova situace.“
/Mead:1949:108/

Mead k uchopení tohoto významného okamžiku v životě dítěte využívá konceptu Freudovy teorie a pod pojmem Oidipova situace rozumí následující:
„obecně řečeno je to období dětského vývoje, v němž se děti, které jsou schopné intenzivního cítění a uspokojení, aniž by ale byly dostatečně vyspělé k navazování prokreačních vztahů jako dospělí, musejí vyrovnat jak se svými rodiči, tak se svou nevyspělostí. Chlapec musí z části přestat s vášnivou náklonností k matce a soupeřením s otcem, dívka se musí vzdát části svého úzkého vztahu k otci a rivalitu k matce. Každý z nich musí přijmout rodiče stejného pohlaví jakožto model pro své budoucí chování. Zároveň musí oba přijmout to, že se odkládá plné sexuální uspokojení, což zahrnuje i pochopení, že rodiče patří jeden druhému a ne dítěti.“ /Mead:1949:108/

Mead tento rozpor mezi sexuálními pocity dítěte a jeho nepřipraveností na plození a rodičovství chápe jako drama, které nutně ovlivňuje každého jedince, a to bez ohledu na jeho kulturní prostředí: „žádná známá společnost nebyla schopna ignorovat tento nejnápadnější aspekt našeho lidství.“
/Mead:1949:127/ Ovšem způsoby, jimiž kultura tuto situaci řeší a hodnotí, se samozřejmě liší.

Každá kultura se k této záležitosti staví jinak – na jedinci vyzdvihuje třeba tělesno, to, že je fyzický muž nebo žena, což se váže na jeho sexualitu, nebo naopak pohlavní roli, u ženy spojenou s mateřstvím a u muže s tím, že se chová mužně – to v případě primitivních národů. Čím více se klade důraz na fyzično, tím více roste rivalita mezi dítětem a rodičem. Opačná situace

nastává, když se zdůrazňuje společenská maskulinita a femininita - „To pak matka může přilnout k dospívajícímu chlapci a rozvinout jeho maskulinitu spíše v protikladu ke svému mateřství než jako soupeření vůči otci.“ /Mead:1949:110/ Situace v moderních společnostech je v tomto případě asi nejvíce podobná druhé variantě – jak jsem již uvedla, neklade se tolik důraz na fyzickou mužskost nebo ženskost, ale spíše na role podle pohlaví – proto americký otec „ve svém malém mužném synovi...nespatřuje hrozbu a výzvu.“ /Mead:1949:310/ Úspěch syna v jeho mužské roli, stát se „opravdovým mužem“, je pro otce také úspěchem, protože se tím ukáže, že je tím „pravým“ manželem a otcem.

Důkazem, že pro Meadovou je toto období skutečně podmíněno kulturně, je to, že poukazuje na předávané kulturní vzorce, které mají vliv na průběh celé záležitosti. Rodiče své děti vystavují stejnému působení, jakému byli vystavení oni sami. Předávají své zážitky a zkušenosti dál na svoje dítě:

„...řešení Oidipovy situace záleží na vztahu mezi rodiči a jejich dětmi a není z čista jasna vytvořeno na základě biologických podnětů malého dítěte.“

/Mead:1949:119/ ... *„Každý dospělý si s sebou nese vlastní vzpomínky z dětství, připravené, aby je znovu oživil, ...a ty, spolu s impulsy dítěte, zajišťují dynamiku dramatu, které si musí prožít každá nová generace. Povaha tohoto dramatu se liší kulturu od kultury.“* /Mead:19849:127/

Po vyřešení Oidipovy situace, kdy se dítě separuje od jednoho rodiče a přijme toho druhého jakožto model pro identifikaci s jemu příslušejícím pohlavím, dospívá pětileté až šestileté dítě do stavu takzvané latence. Toto období se vyznačuje nezájmem dítěte o vrstevníky druhého pohlaví. Na rozdíl od psychoanalytiků ale Mead s jistotou netvrdí, že by tato situace byla vyvolaná psychikou člověka: „Zda je tu nějaký vnitřní psychologický mechanismus,

který způsobí, že dítě vstoupí do období latence, nevíme... .“
/Mead:1949:109-110/ Každopádně to pro dítě znamená, že se potýká se zásadním dilema a řeší otázku, „co bude následujících sedm nebo osm let dělat ve vztahu k dospělým, k druhému pohlaví a k vlastnímu tělu.“
/Mead:1949:110/ Je nuceno uspořádat si vše, co se doposud naučilo a dozvědělo, a tím si pomalu vybudovat svůj vlastní postoj k okolnímu světu. V Americe se období latence věnuje stále méně pozornosti a místa v životě dítěte. Americká společnost totiž obě pohlaví vychovává v jistém ohledu obdobným způsobem - k tomu, aby se z nich obou staly osobnosti, jejichž charakter a cíle jsou zaměřeny ke stejné věci, k dosahování úspěchu. To, že se tomu následně děje v jiných „sférách“, je nyní jiná věc. Navíc nejsou děti tak jednoznačně a úzce vázané na model rodiče stejného pohlaví. Výsledkem je, že latence jakožto „období klidu“ mezi počínající dětskou sexualitou zaměřenou na rodiče a sexualitou dospívajícího vázanou na zrání jeho organismu, probíhá odlišně. Chlapci i dívky spolu navazují vztahy, chodí na schůzky, to vše ale bez cíle „vzít na sebe plnou odpovědnost a strasti naplněného sexuálního chování“, jak by se na tuto věc nahlíželo v primitivních společnostech. /Mead:1949:284/ Společným aspektem těchto vztahů je touha uspět¹, ukázat, že jsem si našel partnera, předvést se – podle Meadové vůbec není primárním cílem ono sexuální chování jako takové.

I přesto, že Mead pokládá období latence za již zmiňovaný „aspekt lidství“ a mluví zde o dětech všeobecně, zaměřuje se její výklad této problematiky na chlapce – mohlo by se pak zdát, že se tyto problémy spojené s vývojem dětské osobnosti týkají jenom jich. Mluví o tom, že „ve všech známých

---

¹ Tento specifický aspekt výchovy dětí v Americe, zaměřenost na úspěch, výkon, a to i co se týče rodičovské lásky, kterou si člověk musí „zasloužit“, Mead popisuje i ve svých dalších pracích. /viz.Mead:2000:51-62, první vydání této knihy v r.1965 nebo Mead:2004:207-210, původně publikováno v r.1971/

společnostech nalezneme mezi chlapci projevy, které psychoanalytici nazývají latence...chlapci žijí ve svém vlastním světě, lhostejní nebo otevřeně nepřátelští vůči dívkám, soustředí se na to, aby získali sílu a vynikali v mnoha různých činnostech." /Mead:1949:109/ Také když popisuje, jak v různých kulturách probíhá již zmiňovaná Oidipova situace, částečná separace od jednoho rodiče a přijímání náležité pohlavní role, konkrétně zmiňuje zase jenom příklady týkající se chlapců. Přesto nejsem toho názoru, že by tyto význačné momenty v získávání pohlaví identity člověka vztahovala pouze na jedince mužského pohlaví. Spíše tím jenom dokládá své přesvědčení o rozdílné sexualitě /ve smyslu povahy sexuálního chování/ mužů a žen – odlišná povaha sexuality se tak projeví právě i v období, kdy dojde k jejímu potlačení, upozadění. Muži se od žen liší tím, že mají jakousi „schopnost prudkého, náhlého vzplanutí“, u mužů se střídají náhlé změny vypětí a odpočinku. /Mead:1949:165/ To Mead tvrdí ve vztahu k tehdejšímu vědomostem o mužské endokrinologii. S tím se pojí i specifická mužská sexuality – ta je charakteristická svou naléhavostí a spontánním sexuálním impulsem, Mead píše o „vnitřní spontánní sexuální volbě muže“ a „naléhavé potřebě“. /Mead:1949:205,206/. Různá kulturní opatření, jako je např.institute manželství, která v sobě zahrnují vzorec určitého chování, v tomto případě předepisovaného sexuálního chování, mají na sexualitu muže i ženy vliv. Muži jsou v tomto ohledu „od přírody“ spontánnější, a tak se musí naučit „novým formám, kdy je i nadále možná sexuální spontaneita“, musí se naučit přizpůsobit svou potenci danému kulturnímu vzorci. /Mead:1949:210/ Ženská sexualita se zakládá na receptivitě, na připravenosti přijmout partnera, která nevyžaduje tolik „specifické připravenosti a udržované touhy“ jako u muže. /Mead:1949:209/ I žena se učí přizpůsobit v mnoha ohledech

svou receptivitu kulturnímu očekávání, ale „mužské přirozenosti“ tento úkol přináší „mnohem více násilí“. /Mead:1949:210/

Na základě toho, jak Mead pojímá sexualitu muže a ženy, se domnívám, že období latence je pro ni jaksi mnohem „viditelnější“ u chlapců než u dívek, protože jejich probouzející se sexualita je pronikavější než ta dívčí, ale jsem přesvědčena, že latenci jakožto aspekt osobnostního vývoje člověka neomezuje pouze na jedince mužského pohlaví.

Přijetí příslušné pohlavní role dívkou a chlapcem - rozdíly

Teorie o uvědomování si a získávání pohlavní příslušnosti dítětem, kterou zastává Mead, zdůrazňuje působení společnosti na vnímání a následné přijetí odpovídající pohlavní role dítětem. Přesto v sobě zahrnuje zajímavý prvek - předpoklady pro přijetí náležité pohlavní role jsou dány již v raném dětství, a to ve vztahu dítěte k matce, musíme se tedy vrátit do doby, kdy má dítě s matkou nejužší vztah a ona tak přímo ovlivňuje jeho vnímání světa.

Jak jsem objasnila již v prvních kapitolách, dítě hned od narození vnímá a prožívá svou příslušnost k danému pohlaví na základě toho, jak k němu přistupuje okolní společnost - ze vztahu s druhou osobou. Tou nejdůležitější osobou je hned po narození matka. Podle Meadové si matka skrze celý cyklus těhotenství, od početí do porodu, a pak i nadále po něm, skrze péči a krmení dítěte vytváří k dítěti velmi silnou vazbu - „pouto mateřské péče o dítě je hluboce zakořeněné ve vlastních okolnostech početí, těhotenství, porodu a kojení.“ /Mead:1949:191/ Matka a dítě spolu tvoří biologicky danou jednotku¹. Tak tomu je ve všech společnostech, i tam, kde do tohoto

---

¹ Ohledně této skutečnosti se nabízí zajímavé srovnání s Ortner – Mead považuje ženskou „tvůrčí“ schopnost porodit dítě za rovnocennou té mužské tvůrčí produktivní činnosti, která přispívá ke kulturní bohatosti společnosti a jejímu pokroku. Mead se tak snaží

bezprostředního vztahu vstupují „cizí“ objekty jako oblečení, láhev při krmení apod. Dokonce i možnost, že krmení dítěte provádí muž, jak to dovolují výdobytky moderní společnosti, toto spojení a jeho důležité „vedlejší produkty“, nepřeruší. /Mead:1949:149/ Stále se totiž ve většině společností věří, že se o děti má starat matka, a tak stejně převážná část péče o dítě na matce závisí a matka ji také vykonává. A Mead píše, jak těsný vztah matky a dítěte ovlivňuje to, jak dítě bude vnímat svou pohlavní příslušnost a roli:

„...o chlapce i dívky se stará matka, což znamená, že jedno pohlaví obdrží obraz potlačeného komplementárního chování v rámci svého vlastního pohlaví a to druhé pohlaví – mužské – se nejprve setkává s komplementárním vztahem s opačným pohlavím.“ /Mead:1949:147/² Tato situace pro dívku znamená, že „to /v dívce/ položí základ pro to, aby se identifikovala se svým vlastním pohlavním, prostě a nekomplikovaně, je to něco, co existuje a nevyžaduje žádné rozvinutí, co se může prostě přijmout.“ /Mead:1949:148/

Dívka zkrátka je ženou, a to od narození, ona nenuceně přijímá samu sebe. Chlapec má v tomto ohledu situaci poněkud těžší, protože ten se musí jako malý „naučit odlišit od této osoby, která je mu nejbližší; dokud tak neučiní, nikdy vlastně vůbec chlapcem nebude.“ ... Musí zjistit, kdo je, že je muž a ne žena.“ /Mead:1949:148/ Chlapec se teprve musí stát mužem, aktivně se na tom podílet.

---

zhodnotit mateřské funkce ženy, ale Ortner poukazuje na to, že právě spojení ženy s jejími biologickými funkcemi /př.kojení/, které ji staví do určitých sociálních rolí /př.péče o dítě/ ji poutá k přírodě, která je statusově nižší než kultura, s níž je naopak spojován muž. Ortner tedy zachází dál a ukazuje, že toto spojení vlastně snižuje hodnotu ženy ve společnosti. /Viz.Ortner in Oates-Indruchová:1998:89-115/

² Ukazuje se, že Mead je tímto konceptem velmi podobná Nancy Chodorowové, která rovněž pracuje s psychoanalýzou a reviduje ji. Stejně jako ona tvrdí, že téměř výlučná péče matky o dítě má za následek odlišný „psychologický vývoj“ dívky a chlapce. Podle Chodorowové právě mužská identita prochází složitějším vývojem než dívčí. Pro chlapce je proces identifikace obtížnější, protože se musejí psychicky odpoutat od svých matek. Dívka něco takového podstoupit nemusí, pro ni je situace jednodušší. /Viz.blíže Chodorow in Rosaldo a Lamphere:1974:43-66/

Již zde se tak podle Meadové pokládají základy pro identifikaci dítěte s odpovídajícím pohlavím, která vede k odlišnému jednání dívek a chlapců, a je zároveň vehementně podporována společností. Chlapec se musí soustředit na výkon, jednání, musí se odlišit od matky-ženy, aby vůbec dosáhl svého mužství. Následně uvidíme, že tento výkon musí neustále opakovat. Dívka si je naopak svou ženskostí jista hned od počátku, jen musí čekat na to, až přijde ta správná chvíle, která její ženskost definitivně potvrdí. Uvidíme také, že mezi tím nastane i doba, kdy se tyto „jistoty“ a „nejistoty“ obou pohlaví úplně obrátí.

Mead vysvětluje, že na jednu stranu je pozice dívky mnohem jistější a nevyžaduje tolik úsilí: „děvčátko se naučí, že bude mít miminko ne proto, že je silné, energické, že se pouští do nových věcí a je v konci úspěšné, ale zkrátka proto, že je dívka a ne chlapec.“ /Mead:1949:87/ Na druhou stranu je však dívčina pohlavní příslušnost /do jistého věku/ mnohem nejasnější než chlapcova, který ji již ve velmi raném věku může manifestovat svým penisem, a pro dívku tak existuje období, řekněme od třetího roku života do příchodu první menstruace, kdy si je naopak svou pohlavní příslušností mnohem méně jistá, než chlapec. /Mead:1949:82/ Penis, protože je tak viditelný, v tomto případě hraje nezastupitelnou úlohu – jeho přítomnost je jasným potvrzením maskulinity, byť ještě zcela nedospělé. Protože ženskost ženy je určena její schopností mít dítě, děvčátko se může cítit poněkud nedostatečně, protože jeho tělo v tuto dobu ještě nevykazuje, ani nemůže, známky těhotenství /nalitá prsa, břicho/ či aspoň jiné náznaky její budoucí schopnosti mít dítě, které by tak jasně potvrzovaly jeho ženství.

„Chlapec se může chlubit svou maskulinitou a děvče může jen čekat na mateřství.“ /Mead:1949:82/ To, že je dívčina femininita „hluboce skrytá...nic,

čeho by se mohla dotknout nebo to vidět, záviset na tom nebo se tím vychloubat," tak pro dívku znamená, že její chování, byť symbolické, „je zamlženější a zahrnuje celé tělo“, kdežto chlapec „se do velké míry chová, jako že je mužem /po fyzické stránce, moje.pozn./, s intenzivním falickým přeháněním.“ /Mead:1949:86/ Mead pro názornost uvádí několik příkladů – malí chlapci si pyšně vykračují, s důrazem na svůj penis, předvádí se, a když klopýtnou a upadnou, sáhnou si na penis, aby se tím ujistili, že o něj nepřišli a že jsou i nadále mužem. U dívek podobně úzce zaměřené jednání, které by mělo za úkol ujistit je podobným způsobem o jejich femininitě, nepozorovala. Mead uvažuje, že jak v primitivních, tak v moderních společnostech může k pocitu jakési nedostatečnosti dívek přispívat to, jak dospělí učí děti vyměšovat, disciplinovaně ovládat a vykonávat potřebu. V ten moment jasně vystupují na povrch fyzické rozdíly mezi chlapci a děvčaty. Přesto ale podle Meadové nemůžeme jednoduše říci, jak toto stadium ve vývoji jedince „přispívá k pocitu mužskosti a ženskosti“, i když určitě nějakým způsobem ano. /Mead:1949:153/ V takových chvílích totiž nelze tyto odlišnosti jen tak lehce ignorovat. Mead píše: „ egoistické ocenění mužského orgánu začíná zde“ – chlapec s ním může dělat věci, které dívka nemůže, jako třeba močit ve stoje. /Mead:1949:273/ A tady rovněž začíná dívčí závist penisu, ovšem závist, kterou Mead nepřirovnává k závisti penisu ve freudovském smyslu – není to „hluboká narcisovská rána popisovaná v klasických případech neurózy v evropském prostředí,“ která dívku doživotně s určitostí poznamenává. /Mead:1949:273/ Mead si je v této věci vědoma jedné důležité skutečnosti – závist penisu jakožto orgánu musíme odlišit od závisti role. „Ostrá závist anatomie opačného pohlaví“ se tak v některých společnostech vyskytuje, v jiných ne, ale závist role, čili řekněme možností a výhod, které jedno

pohlaví má, toho, co jeden může dělat a druhý ne, je „u některých jedinců, a to z jakékoli společnosti, téměř nevyhnutelná,“ uvádí Mead. /Mead:1949:85-6/³

Nakonec se však situace pro obě pohlaví opět obrací, a to v době, kdy chlapci a dívky dosahují puberty – u dívky se objevují druhotné pohlavní znaky, začíná menstruuovat, společnosti je tudíž patrná její „rozvíjející se femininita“ /Mead:1949:157/. Zato chlapec musí svou maskulinitu stále dokazovat a zda se mu to podaří, není vůbec jisté:

„...musí vyvinout úsilí, aby vstoupil do světa mužů...jeho první počín, kdy sám sebe odlišil od matky, kdy si uvědomil, že je jeho tělo jiné než její, bude muset pokračovat během dlouhých let vyynakládaného úsilí, které ale nemusí být úspěšné.“ /Mead:1949:157/

Vzhledem k tomuto faktu existuje v mnoha společnostech strach, zda se chlapci podaří naplnit jeho pohlavní roli – „obavy, že z chlapců nevyrostou muži, jsou mnohem rozšířenější, než že z dívek nevyrostou ženy,“ píše Mead o společnostech, které zkoumala. /Mead:1949:107/ Stejnou situaci odhaluje i v Americe, kde na chlapce působí tlak ze strany rodičů, aby neustále dokazoval své schopnosti, překonával se - „Matka i otec požadují, aby nebyl jak děcko, aby nebyl slaboch, musí být dobrý ve škole, ve sportu a později i ve svém zaměstnání.“ /Mead:1949:276/

Co se obecně týče výchovy dětí v Americe Mead popisuje, že je do značné míry pro obě pohlaví stejná – děti se učí stejným dovednostem, znalostem a schopnostem, a to jak ve škole, tak doma. Matka se snaží nedělat tolik rozdílů v přístupu ke svým dětem jako otec, který při společných hrách rozlišuje. S chlapcem hraje drsné chlapské hry, kdežto s jeho sestrou jde jen o

---

³ I tento postřeh Meadové dokládá to, že Mead v jistém smyslu „překonává“ freudovskou teorii psychoanalýzy.

vzájemné škádlení. Sestra je zde ta, které všechno projde, je otcův miláček a dosáhne stejných věcí jako bratr, aniž by musela vynaložit stejnou námahu. To jsou momenty, kdy si je dívka jista sama sebou. Chlapec se však učí, že on musí sestru, potažmo každou dívku, stále předčit, že musí být lepší než ona - jsou si vzájemnými soupeři jak doma, tak ve škole a později na poli práce. Dívka je definována jako „ta slabší“, a tak by bylo pro chlapce ponižující ji nepřekonat. /Mead:1949:322/ Své mužství musí dennodenně potvrzovat.

Naznačila jsem, že přijetí pohlavní role dívkou a chlapcem v moderní americké společnosti se zčásti liší od toho, jak celá věc probíhá ve společnosti primitivní. Základ všeho ale přesto Mead vidí ve významném a podstatném vztahu s matkou. Za další se v té i té společnosti vyrůstající děti potýkají s obdobím, kdy si jsou svou mužností a ženskostí jisté, a kdy se u nich objevují pochybnosti. A již jsem řekla, že i celkové vyznění mužské a ženské role se v obou typech společnosti podobá. Ať už tedy společnost používá jakkoli kulturně podmíněné techniky při socializaci svých budoucích platných členů, jedno je jisté – většina společností rozlišuje mezi mužem a ženou a jejich rolí ve společnosti, podle Meadové neznáme kulturu, která řekla, „že mezi muži a ženami není žádný rozdíl kromě toho, jakým způsobem přispívají k vytváření další generace“. /Mead:1949:8/ Znamená to, že ve všech společnostech najdeme „velkou nadstavbu společensky definovaných rozdílů mezi pohlavími“, a tak se po mužích i ženách chce, aby se nechovali jako opačné pohlaví a oni se tomu musí přizpůsobit. /Mead:1949:9/

Shrnutí

Socializace jedince trvá v podstatě po celý jeho život – nejtrvaleji a nejpevněji se však v člověku ukládá to, co se naučil během svého dětství. Významnost tohoto období Mead předvedla dostatečně jasně. Dítě je již od malička vychováváno tak, aby jeho chování, zájmy a řekněme povaha odpovídaly standardu vytyčenému pro jeho pohlaví. Musí se naučit svou roli, roli, která odpovídá jeho pohlaví. Život lidí, kteří se nějakým způsobem tomuto standardu s jeho společenskou rolí vymykají, „v sobě bude mít možná více nepřírozenosti,“ jelikož se musí naučit co nejvíce se mu přiblížit. /Mead:1949:139/ Socializace jedince je ale většinou tak intenzivní a úspěšná, že „většina z nich se tomuto vzorci naučí, ať už je jim jakkoli cizí.“ /Mead:1949:140/

Všechny situace v životě jedince, které jsem popisovala v této kapitole, tvoří spleť a kulturně propracovanou síť kulturního působení, které „produkuje“ takové jedince, kteří do společnosti „zapadnou“, stanou se jejími platnými členy a budou kulturně standardizované vzorce jednání a myšlení předávat dále. Každý samozřejmě, s přihlédnutím k jeho temperamentu, trošičku pozměněným způsobem, ale vždy v rámci nějaké jednotné linie. Kultura formuje pohled člověka na svět, to jak si člověk svět vykládá, jak mu rozumí a jak také pojímá sám sebe jakožto člověka. Když se dítě narodí jako žena nebo muž, pro většinu společností to znamená důležitou informaci o tom, jak k němu budou přistupovat. Mead poukazuje na to, že přirozené biologické rozdíly¹ zavdávají příčinu k tomu konstruovat na základě fyzického pohlaví i další, kulturně podmíněné významy rozlišující mezi pohlavími a to se odráží

---

¹ S tím by pravděpodobně polemizovala Judith Butler, krajní konstruktivistka, která tvrdí, že nemůžeme vlastně předpokládat ani tělo s jeho „přirozenými“ aspekty, které by bylo „mimo“ diskursivní praktiky, které by stálo před kulturní významovostí. Pohlaví, biologické i společenské, není pro Butlerovou pevná kategorie, je neustále pod vlivem kulturních praktik. Butler se tudíž tomuto spojení vyhýbá. /Více viz. Butler:2003:177-193/

ve způsobu socializace člověka vzhledem k jeho biologickému pohlaví. Podoby této socializace podle pohlaví jsou kulturně podmíněné a mnohé společnosti se jimi od sebe vzájemně liší. Mohlo by se tedy zdát, že Mead předkládá jednoznačný argument o konstruovanosti ženství a mužství.

I když ale Mead zdůrazňuje působení kultury na vývoj jedince, existují pro ni základní a univerzální předpoklady pro to, co tvoří u muže jeho mužství a u ženy ženství. Mead ve své teorii socializace vychází z postfreudovských premis Erika Eriksona o rozdílném psychosexuálním vývoji mužů a žen a tím dané jedinečné kvalitě jejich zkušeností, což určuje i jejich schopnosti a nadání. Znamená to, že rovněž využívá freudovské koncepty osobnostních konfliktů a jejich řešení příznačné pro dětský vývoj /Oidipova situace, období latence atd./, ale bez jejich zatížení pudovostí jako hlavní determinantou chování a vývoje osobnosti, pouze jako analytické nástroje pro rozbor význačných okamžiků v životě jedince, které se podílejí na utváření jeho pohlavní identity s důrazem na sociokulturní činitele. Univerzální skutečnost těsného vztahu matky a dítěte jen doplňuje tento psychosociální vývoj lidské osobnosti, respektive utváření pohlavní identity, o další psychologický prvek.

Socializační techniky, jak je zachycuje Margareta Mead, působí na jedince na několika úrovních a významně se projevují v těch situacích dětského života, které jsem se pokusila nastínit. Doba před narozením, porod, interakce na úrovni jazyka a na úrovni těla, možnost pozorovat tělesné rozdíly a role mužů a žen ve společnosti a následná identifikace s pohlavím, k tomu přispívající model rodiče a kulturního ideálu, Oidipova situace, období latence a přijetí pohlavní identity a role – to vše jsou situace, kde Mead odhaluje důmyslné kulturní působení na člověka, často neuvědomované. A přestože jej Mead podkládá působením určitých psychických procesů na vědomí jedince, význam

společnosti a její kultury se neztrácí. Socializace je záležitostí kultury a obrovský socializační tlak, kterému je dítě vystaveno, může různé věci potlačit a jiné vyzdvihnout – kulturní determinismus tak zde spočívá na předpokladu, že novorozenec je schopen uvědomovat si své pohlavní orgány a asociovat je s určitou pohlavní schopností, čímž je dán jeho další psychický vývoj, a na předpokladu, že na tento vývoj má podstatný vliv i jeho úzký kontakt s matkou. Působení kultury tak „operuje“ na bázi jakéhosi psychosociálního určení, které však není „fatální“.

5. Kritika Meadové a její oprávněnost

Margaret Mead se za svého života i po něm setkávala s reakcemi na své dílo a postoje a názory v něm prezentované²³. V této části práce chci poukázat na to, jak byly knihy *Sex and Temperament* a *Male and Female* reflektovány laickým i odborným čtenářským prostředím, neboť kladné nebo záporné ohlasy na ně odrážely právě způsob rétoriky Meadové, respektive to, že Mead svou teorii o utváření pohlavní identity jedince postupem času podrobněji rozvádí do větších detailů a odkrývá tak dříve nevyjádřené názory na případné rozdíly mezi pohlavími a na formování identity jedince jakožto ženy nebo muže.

5.1 Čtenáři

Podle toho, co víme o názorovém postoji tehdejší americké odborné i neodborné společnosti, můžeme usuzovat na to, že kniha *Sex and Temperament* byla přijata jako v jistém smyslu revoluční - materiál, který Mead nasbírala, naznačuje, že skoro všechny vlastnosti označované tradičně jako ženské nebo mužské se na skutečnost /fyzického/ pohlaví jedince vůbec nevážou:

„Mnoho, ne-li všechny, charakterové vlastnosti, které nazýváme mužskými nebo ženskými, se s pohlavím pojí tak lehce jako oblečení, způsoby a podoba účesu, které společnost v dané době připisuje oběma pohlavím.“
/Mead:1980:280/

Mead v ní klade důraz na roli kultury, na konstruktivismus charakterových vlastností a pohlavních rolí obou pohlaví. A takto také kniha vyznívá pro čtenáře. Není divu, že ji proto sekundární literatura považuje za

---

²³ Např. velmi známá kritika jejího metodologického přístupu ke zkoumaným kulturám /viz. Freeman:1983/.

„nejotevřenější feministickou práci, jakou kdy /Mead, moje pozn./ vydala“.
/Janiewski in Janiewski a Banner:2004:8/

Ze sekundární literatury se ale také dovídáme, že po vydání knihy *Male and Female* v roce 1949 čtenářstvo na Meadovou zareagovalo nepochopením a zpochybňovalo její předchozí zjištění, protože se domnívalo, že obě knihy nejsou názorově konzistentní, že každá tvrdí něco jiného /Newman in Janiewski a Banner:2004:60/. Podle informací tohoto zdroje se dozvíme, že čtenáři totiž na Meadové vyzdvihovali její konstruktivismus a domnívali se, že kromě anatomie a reprodukčních funkcí Mead naprosto popírá všechny rozdíly mezi pohlavími /Newman in Janiewski a Banner:2004:59-60/. Tento postoj je podle mého názoru pochopitelný, protože Mead se v knize otevřeně a naplno nevyjadřuje o tom, že by jiné rozdíly uznávala.

V reakci na tuto negativní odezvu Mead další vydání knihy *Sex and Temperament* v roce 1950 doplňuje o předmluvu, kde i ona sama píše, že to byla její „nejnepochopenější kniha“ a snaží se zároveň vysvětlit svůj postoj k problematice utváření pohlavní identity. /Mead:1980:předml.k vydání z r.1950/ Důvod nepochopení Mead vidí v jakémisi omezení tehdejší společnosti nahlížet na věci z více možných směrů, aniž by se tyto pohledy musely vzájemně vylučovat:

„V naší současné kultuře sužované řadou problémů buď a nebo /zvýraznila Mead/, existuje sklon říkat: ‚Nemůže to vykládat oběma způsoby, jestliže ukáže, že různé kultury mohou formovat muže a ženy způsoby, jež jsou opačné vůči našim představám o vrozených rozdílech mezi pohlavími, pak nemůže zároveň prohlašovat, že existují rozdíly mezi pohlavími.‘“ A Meadová odpovídá: *„Naštěstí pro lidstvo to může být nejenom oběma způsoby, ale dokonce více než jen to.“* Mead argumentuje tím, že: *„Biologické základy*

lidského vývoje, třebaže dávají omezení, s nímž se musí navážno počítat, můžeme nahlížet jako schopnosti, které žádné prostředky naší lidské nápaditosti /tj.sociokulturní významy, moje pozn./ nemohou úplně zachytit."
/Mead:1980:předml. k vydání z r.1950/

Já osobně důvod nepochopení spatřuji v několika ohledech. Zaprvé v tom, že druhá kniha daleko rozsáhlejším způsobem rozvíjí téma problematiky pohlaví, respektive uvádí některá témata, kterými se předchozí kniha takto podrobně nezaobírala /př.téma socializace/, a tato témata doplňuje o určitý koncept, který se v *Sex and Temperament* neobjevuje, respektive je pro čtenáře nepostřehnutelný - jestliže tedy Mead tvrdí, že svůj náhled na původ rozdílů mezi pohlavími nezměnila - totiž koncept psychosociálního vlivu na utváření pohlavní identity jedince¹.

Jako nejdůležitější důvod nepochopení však spatřuji fakt, že Mead mění svou rétoriku ohledně schopností mužů a žen – sice i nadále mluví o potenciálu obou pohlaví, tento potenciál již ale není stejný ve smyslu stejných schopností a nadání ve všech aspektech lidského života /mimo neměnné reprodukční úlohy/, ale znamená to, že ženy stejně jako muži /tj.rovnocenně/ mají potenciál, který ovšem v některých případech zahrnuje odlišné nadání a kvality, jež se vzájemně doplňují /a které se promítají nejenom do oblasti reprodukce/ a na základě těchto kvalit Mead rozvíjí ideální podobu společnosti, kde budou tyto rozdílné kvality stejnou měrou zastoupeny a zhodnoceny.

---

¹ Mead uvádí, že s koncepty Erika Eriksona o tělních partiích a jejich vlivu na sebeuvědomování jedince se seznámila již v roce 1931, tj.během výzkumů na Nové Guineji /Mead:1949:392/.

Následně ukážu, jak je právě tohle problematický bod, na nějž poukazuje feministická kritika, protože podle ní tím Mead podporuje funkcionalistické paradigma založené na nerovném rozdělení pohlavních rolí.

5.2 Betty Friedan

Z hlediska otázek týkajících se problematiky pohlaví má pro mou práci velký význam postoj feministického prostředí vůči Meadové a její práci, proto se v následující kapitole budu věnovat Betty Friedanové¹ a jejímu kritickému postoji k Meadové, který prezentovala ve své knize *Feminine Mystique*²⁴, v kapitole s názvem Funkcionální stagnace, ženský protest a Margaret Mead.

Betty Friedan, americká feministka, knihu *Feminine Mystique* napsala v roce 1963 a tímto počinem se stala vlastně jednou z iniciátorek aktivně se formujícího feministického hnutí 60.let 20.století, které se označuje jako feministické hnutí druhé vlny²⁵. Betty Friedan spadá svými názory na postavení žen a mužů ve společnosti a příčinu tohoto postavení do tzv. liberálního feministického proudu²⁶ této druhé vlny feministického myšlení /Tong:1998:25/.

---

¹ Friedan byla jednou z významných představitelk liberálního proudu feministického hnutí 2.pol.20.století. Byla jednou ze zakladatelek Národní organizace žen a také její první prezidentkou. Tato organizace si dala za úkol poukazovat na „diskriminaci na základě pohlaví ve všech sférách života: ve sféře společenské, politické, ekonomické i osobní“ a bojovat proti ní. /Tong:1998:24/

²⁴ Spojení „ženská mystika“ se dotýká tzv. „problému beze jména“, který pociťují americké ženy středních vrstev tehdejší doby – „úzkost a nedostatek sebenaplnění a vlastní identity“. „Silná společenská představa o ženě-matce a ženě-manželce jim znemožňuje rozšíření aktivit mimo tyto role.“ /Oates-Indruchová:1998:58/

²⁵ Viz.pozn.č.3 na str.4.

²⁶ Liberálně zaměřené feministické hnutí má své hluboké kořeny již v 18.století, kdy se snahy Mary Wollstonecraft a jiných obracely k zajištění základních lidských a občanských práv pro ženy, čímž měly ženy získat svobodu rozhodování a tím i možnost si autonomně utvářet vlastní život. Již od počátku se jako ústřední objevuje myšlenka, že žena má mít stejná lidská a občanská práva jako muž, protože je lidská bytost stejně jako muž. Motiv lidství se tak prolíná celou dlouhou tradicí tohoto hnutí /Tong:1998:12-37/.

Pro Friedanovou je Mead problematická hlavně ve dvou bodech – tím prvním bodem je freudiánské přesvědčení Meadové a s tím spojený přílišný důraz na sexualitu člověka jakožto determinujícího prvku jeho společenské role. Ve druhém případě Meadové vytýká, že se svými vyjádřeními přidává na stranu funkcionalistického pojetí mužské a ženské společenské role. Obě tyto skutečnosti se u Meadové vzájemně kombinují a spolupůsobí, takže jedna s druhou tak podle Friedanové vlastně udržují společensky preferovanou a vyžadovanou tradiční představu o ženě a její roli /Friedan:2002:194-224/.

Než však přistoupím k detailnějšímu rozboru této kritiky, chtěla bych poukázat na to, že Friedan jakožto liberálka velice oceňovala rané práce Meadové, kde Mead píše o konstruovanosti společenských rolí mužů a žen, neboť proměnlivost očekávání, která s sebou tyto role nesly v různých kulturách, popírala většinu tzv.přirozených rozdílů mezi pohlavími a tím pádem i ospravedlnitelnost svazujících konvenčních společenských rolí obou pohlaví, které se uplatňovaly v tehdejší americké společnosti /Friedan:2002:206-208/. V tom Friedan spatřovala osvobozující potenciál Meadové, který je nutné využít. Jakým způsobem ale tehdejší společnost „zpracovala“ myšlenky prezentované Meadovou, bude patrné právě z rozboru kritiky, jež Friedan vznesla na adresu Meadové.

Freudiánské stanovisko

Jak již bylo naznačeno, Friedan kritizuje, že se Mead inspiruje „freudiánským stanoviskem, podle kterého všemu vévodí sex a biologie a lidský osud určuje anatomie“, že „osobnost člověka určují jeho instinkty“ a že je tudíž „sexualita hnací silou lidské osobnosti“ a jejího jednání. /Friedan:2002:208, 209 a 210/ Již v dřívějších kapitolách jsem ukázala, že Mead pracuje s freudiánskými

koncepty, ale z mého čtení se nedomnívám že, by takovou váhu přikládala právě na sexualitu a pudovost člověka. Mead využívá Freudovy koncepty Oidipovy situace a latence. Tyto koncepty ale užívá jako nástroje k analytickému popsání určitých období lidského života a jejich význam pro dospívajícího člověka je dán do velké míry společností, která tyto období nějakým způsobem reflektuje. Z tohoto pohledu je její teorie zatížena spíše postfreudovskými koncepty Erika Eriksona o tělních partiích /ne Freudových, jak uvádí Friedan – viz.Friedan:2002:210/ a jejich vlivu na psychiku jedince, když si je tento uvědomuje a asociuje se svými pohlavními orgány a jejich funkcí. Navíc právě tyto koncepty zdůrazňují roli společnosti, doplňují Freuda právě o složku sociálního prostředí na úkor pudovosti, které v dítěti uvědomování si vlastního pohlaví podporuje nebo naopak potlačuje. Je vidět, že se Mead velmi opatrně vyjadřuje k nějakému deterministickému vlivu anatomie a sexuality a významně se kloní k psychosociálnímu určení pohlavní identity jedince.

Přestože tak Friedan rozhodně Meadové nechce podsouvat, že by se její přístup nesl v duchu naturalismu, její kritika tak do jisté míry může vyznít a zastříit to, že Mead za vším vidí socializační vliv společnosti působící na jakousi latentně „psychologicky danou“ pohlavní identitu jedince, která se tímto socializačním působením může i zcela vymykat původnímu „nastavení“.

Příklon k funkcionalismu

Základní informací je, že Friedan se ostře vymezuje proto funkcionalismu jako takovému. Na této společenské doktríně kritizuje to, jak ženě přehnaně vnucuje určité životní kategorie, které omezují její rozvoj jakožto člověka. Literatura mapující feministické myšlení o tom píše: „Podle Friedan chybou v

ženské mystice nebylo, že se mateřství a manželství *zhodnotilo*, ale to, že se tyto dvě instituce *nadhodnocovaly* a že se v nich hledala odpověď na všechny lidské potřeby a touhy žen." /Tong:1998:26/

Friedan v podstatě ve své kritice Meadovou označuje za funkcionalistku, vadí jí na ní, že „konvertovala k funkcionalistickým sociologům“ a že její hlas vlastně podporuje funkcionalistické teze o komplementárních společenských rolích mužů a žen, které se odvíjejí od jejich odlišných reprodukčních schopností, protože podle Friedanové Mead čtenáři sděluje, že „je vždy lepší držet se stávajících kulturních měřítek, která vycházejí z pohlavní příslušnosti a z biologie.“ /Friedan:2002:217, 208/

Tato kritika naráží na přesvědčení Meadové, že odlišnosti mezi mužem a ženou vyplývající z jejich jedinečných kvalit, tzn.z odlišnosti jejich psychosociálního vývoje osobnosti, se musí zhodnotit a uchovat, ne potlačovat /viz.Mead:1949:371-2/.

Mead tím, že oslavuje mateřskou úlohu ženy, chce docílit takového stavu společnosti, kdy se i této ženské úloze dostane stejného uznání jako jiným /tj.mužským/ produktivním, konstruktivním činnostem /Friedan:2002:215/. Touto cestou se Mead vlastně snaží podpořit a pozvednout ženu jakožto člověka, který má jisté schopnosti, rovnocenné těm mužským, a dovede jich použít k rozkvětu a obohacení celé společnosti. A tento aspekt jejího myšlení je Friedanové blízký.

Přesto Friedan hodnotí tuto snahu jako kontraproduktivní, neboť tím Mead přispěla k vytvoření staronového ideálu ženy-matky, ke stvoření „ideálu, který propůjčil nový rozměr ženskému mýtu“. /Friedan:2002:214/ Podle Friedanové tomu napomohlo to, že Mead pozměňuje rétoriku knihy *Male and Female*:

"...ani ona /tj.Mead, moje pozn./ tuto svou ideu /...že každé pohlaví, každá rasa, na něž dnes lidi povrchně rozdělujeme, skýtá stejný potenciál, stejné dary a schopnost...moje pozn./ dále nerozšiřovala. Přestávala se vyjadřovat tak jasně a nakonec ve svých statích zvolna změnila ústřední motiv a ženu začala oslavovat coby představitelku typické ženské role, kterou jí vymezuje biologie." /Friedan:2002:208/¹

Friedan si však také velmi dobře uvědomuje, že hlavním problémem bylo, že onen ženský mýtus si od Meadové vzal právě takové poznatky a závěry, které „potřeboval“:

„Pravděpodobně nemohla za to, že si lidé vykládali její dílo až příliš doslovně a že ze zplození dítěte učinili kult, že se stalo vrcholem celé životní dráhy nejedné ženy, že ze života žen vymizely jakékoli jiné aktivity, protože něžná stvoření najednou nevěděla, jak jinak uplatnit svůj tvůrčí potenciál, než právě zázrakem stvoření." ... „.../lidé, moje pozn./ si většinou ani neuvědomili celkový myšlenkový obsah jejího díla a také zcela opomíjeli skutečnost, jak pestrý vedla život." /Friedan:2002:221/

Tím ovšem Friedan nepopírá roli, kterou v celé věci Mead sehrála – že jakožto významná osobnost veřejného života ke vzniku nové „modly“ přispěla velkou měrou způsobem, jakým o daných věcech psala a hovořila.

I podle mého názoru se způsob vyjadřování u Meadové v průběhu doby změnil, vyznění knihy *Male and Female* již není tak „radikální“ - a to, že na tuto skutečnost poukazují i jiní, jen utvrdilo mé zjištění. Mead skutečně posunuje důraz na významovost biologicky daných rozdílů mezi pohlavími, třebaže nadále poukazuje na „omezující“ aspekty kulturních stereotypů

---

¹ Stejný postřeh uvádí i další literatura – viz.Ware:2000:112. Navíc dodává, že možným impulsem pro změnu rétoriky Meadové byla i „její mateřská perspektiva“, neboť Mead v období mezi vydáním zmiňovaných knih porodila dceru. /Ware:2000:113/

vystavěných právě na „přirozených“ rozdílech mezi pohlavími. To druhé ale strukturálně-funkcionalistické paradigma nepřijalo, naopak vyzdvihlo to, co se mu „hodilo do krámu“. A tím, že Mead trvá na odlišných „přirozených“ kvalitách mužů a žen, které se odrážejí v chování lidí, vzájemně se doplňují a tak přispívají k rozvoji společnosti, rétoricky podporuje funkcionalistické paradigma, což je jedním z hlavních důvodů kritiky ze strany liberálně orientované Betty Friedanové.

6.Závěr

V této práci jsem si dala za úkol zjistit, jak Mead nahlíží utváření genderové identity člověka a s tím spojené genderové role. Zajímalo mne, jak se bude její pojetí této problematiky jevit s ohledem na tvrzení jiných autorů, že Mead zaujímá konstruktivistickou pozici a poukazuje na kulturní praktiky, které konstruují genderovou identitu jedince a příslušející genderovou roli.

Pomocí třech výzkumných otázek jsem si strukturovala postup při zjišťování, nakolik se můj předpoklad a tvrzení sekundární literatury o konstruktivismu Meadové potvrdí či vyvrátí.

Detailním rozborem procesu socializace jedince z hlediska jeho pohlaví jsem popsala její genderovou koncepci. Mead, protože pracuje s psychosociální teorií utváření genderové identity jedince, můžeme označit za „konstruktivistku“ ukotvenou v určité esencialistické pozici.

Mead se inspiroje neopsychoanalytikem Eriksonem a jeho teorií o odlišném psychosexuálním vývoji muže a ženy, což doplňuje o vliv matky, která reprezentuje vzorec chování „typický“ pouze pro jeden gender, čímž působí na psychiku jedince a na průběh identifikace s jeho genderovou rolí a přijetí této role. U Meadové se ale tyto dva koncepty nutně snoubí se sociokulturním působením a kulturními významotvornými praktikami, které se zakládají na jejích antropologických poznatcích o proměnlivosti kultur a jejich systémů včetně genderových kategorií.

Je zřejmé, že Mead uvažuje konstruktivisticky, byť je její konstruktivistická pozice postavena na bázi jistých univerzálních „psychologických určení“ s jejich „nezpochybnitelnými“ danostmi. Tím se pohybuje na hranici esencialismu /který však není naturalismem/. Ale Mead si je vědoma toho, že

tlak kultury je silný a mocně určuje život člověka, jestliže z něj má „vytvořit“ platného člena dané společnosti.

Ukazuje se tak, že Mead předjímal v některých aspektech otázky či způsobu pohledu, který nalézáme u pozdějších autorů spjatých s feministickým myšlením.

Svou analýzou kulturního působení na jedince, který se do dané kultury rodí, se blíží analýzám, které činí např. Pierre Bourdieu ve své knize *Nadvláda mužů* nebo třeba Sherry B. Ortner ve statí *Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?*

Mead sice ještě do takové míry nezachycuje spletnost a provázanost kulturních praktik, které jedna druhou vzájemně podmiňují, neodkrývá ještě do hloubky mechanismy „fungování“ těchto praktik. Její práce spíše poukazuje na některé aspekty genderového systému a jejich možné příčiny, o čemž se domnívám, že je zapříčiněno právě jejím ukotvením v neopsychoanalytických premisách, protože pokud pracuje s některými věcmi jako danostmi, musí pak tento přístup zakrývat jisté konstruktivní praktiky. Ale rozhodně Mead směřuje k tomu, co rozkrývají a tematizují autoři druhé vlny feminismu.

To, že rozvíjí originální myšlenku vlivu matky neodsouvá Meadovou do historicity, nenaznačuje nijak její „zpátečnictví“, protože s tímto konceptem pracuje i feminismus druhé vlny, např. Chodorow, která revidovaný psychoanalytický přístup využívá.

Přestože stěží můžu prokázat míru vlivu Meadové na vývoj feministického myšlení druhé poloviny 20. století, což by ostatně bylo nad rámec této práce, rozhodně se domnívám, že můžeme předpokládat, že Mead učinila jakýsi „vklad“ do budoucího feministického myšlení. A to vzhledem k tomu, jakou

význačnou osobností 20.století v Americe byla, neboť jejími pracemi se feminističtí autoři zabývali a často se na něj také odkazují.

Výrokům o konstruovanosti většiny „přirozených“ charakterových rysů osobnosti člověka v jejích raných pracích se dostalo kladné odezvy od čtenářstva i z feministického prostředí. Na základě toho, jaké prvky myšlení u Meadové feministická kritika vyzdvihuje, je vidět, že Mead popsala to, co se stalo součástí feministické agendy dané doby – konstruovanost některých zdánlivě „přirozených“ a „neměnných“ aspektů lidské osobnosti. Přestože jí pak tato kritika vyčítá jistý rétorický posun a příklon k funkcionalismu, Mead si i nadále uchovává svou „konstruktivistickou“ pozici /s jejími psychosociálními určeními/, když upozorňuje na budování kulturně daných významů, které se odrážejí v pojetí genderových stereotypů, dělbě práce apod. Myslím, že tím se potvrzuje, že Mead vlastně myšlenkové postihuje mnohé aspekty lidského života žitého jako muž nebo žena, které se od poloviny 70.let 20.století označují termínem gender.

Přehled literatury:

- Bourdieu, P.: 2000. Nadvláda mužů. Vyd.první. Praha. ISBN 80-7184-775-5
- Butler, J.: 2003. Trampoty s rodom. Vyd.první. Bratislava. ISBN 80-85549-41-7
- Curran, D.J. a Renzetti, C.M.: 2003. Ženy, muži a společnost. Vydání první. Praha. ISBN 80-246-0525-2
- Erikson, E.H.: 2002. Dětství a společnost. Vyd.první. Praha. ISBN 80-7203-380-8
- Freeman, D.: 1983. Margaret Mead and Samoa, The Making and Unmaking of an Anthropological Myth. Massachusetts, London. ISBN 0-674-54830-2
- Friedan, B.: 2002. Feminine Mystique. Praha. ISBN 80-7205-893-2
- Geist, B.: 1992. Sociologický slovník. Praha. ISBN 80-85605-28-7
- Hartl, P. a Hartlová, H.: 2000. Psychologický slovník. Vyd.první. Praha. ISBN 80-7178-303-X
- Hellman, H.: 2000. Velké spory na poli vědy. Vyd.první. Ostrava. ISBN 80-86167-14-3
- Howard, J.: 1984. Margaret Mead – A Life. New York. ISBN 0-671-25552-9
- Chodorow, N. in Rosaldo, M.Z. a Lamphere, L.: Family Structure and Feminine Personality in Woman, Culture and Society. 1974. Stanford. ISBN 0-8047-0851-7
- Janiewski, D. a Banner, L.W. /ed./: 2004. Reading Benedict/Reading Mead. Baltimore, London. ISBN 0-8018-7975-2
- Kandert, J.: 1995/roč.35. Sociologický časopis, č.1. ISSN 0038-0288
- Keller, J.: 2002. Úvod do sociologie. Čtvrté vyd. Praha. ISBN 80-85850-25-7
- Mead, M.: 1949. Male and Female. Vyd.druhé. New York.
- Mead, M.: 1980. Sex and Temperament in Three Primitive Societies. New York. ISBN 0-688-06016-1
- Mead, M./ed./: 2000. And keep your powder dry. Vyd.druhé. New York. ISBN 1-57181-217-2
- Mead, M.: 2004. Studying Contemporary Western Society. New York. ISBN 1-57181-316-2

- Metraux, R./ed./: 1979. Margaret Mead, Some Personal Views. New York. ISBN 0-8027-0626-6
- Murphy, R.F.: 2004. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha. Vyd.druhé. ISBN 80-86429-25-3
- Oakley, A.: 2000. Pohlaví, gender a společnost. Vyd.první. Praha. ISBN 80-7178-403-6
- Oates-Indruchová, L./ed./: 1998. Dívčí válka s ideologií. Vyd.první. Praha. ISBN 80-85850-67-2
- Salomon, E.D. a Robinson, B.W.: 1987. Gender Roles - Doing What Comes Naturally? Toronto. ISBN 0-458-80580-7
- Schwartz, T.: 1976. Socialization as Cultural Communication Developement of a Theme in the Work of Margaret Mead. Los Angeles. ISBN 0-520-03061-3
- Soukup, V.: 2000. Přehled antropologických teorií kultury. Vyd.druhé. Praha. ISBN 80-7178-929-1
- Tong, R.P.: 1998. Feminist Thought. Vyd.druhé. Colorado. ISBN 0-8133-3332-6
- Ware, S.: 2000. Seven Women who Shaped the American Century. Cambridge, Massachusetts. ISBN 0674-525-45-0
- West, C. a Zimmermann, D.H. in Lorber, J. a Farrell, S.A. /ed./: 1991. The Social construction of gender. Kalifornie. ISBN 0-8039-3956-6
- Wolf, J.: 1999. Člověk a jeho svět, Úvod do studia antropologických věd. Vyd.druhé. Praha. ISBN 80-7184-871-9
- Zanolli, N.V. in Marshall, W.: 1990. Klassiker der Kulturanthropologie. München. ISBN 3-406-34100-4
- Bakalářská práce – Hajská, M.: 1999. Spor o Margaretu Meadovou: pokus o zhodnocení kulturního determinismu v díle M.Meadové. Praha, vedoucí práce V.Soukup.